

15 ระบอบเปรม-ภูมิพล

การรัฐประหารของเกรียงศักดิ์ในปี 2520 นั้นไม่ได้เป็นบทเรียนแก่ภูมิพลเลยว่าเขาได้ถลำเข้ามาในการเมืองมากเกินไปแล้ว หลังจากธานินทร์แล้ว มีเพียงบทเรียนเดียวคือว่า ร่างทรงที่เป็นพลเรือนนั้นไม่พอเพียง ภูมิพลจำต้องมีขุนพลของตัวเอง เป็นคนที่ทั้งมีอำนาจและทุ่มเทสนองความต้องการของภูมิพลเหนืออื่นใดโดยกุมกองทัพไว้ในมือได้ เปรม ติณสูลานนท์ รัฐมนตรีคนหนึ่งของเกรียงศักดิ์ มีคุณสมบัติตามรายการนี้อย่างเหมาะสมยิ่ง เหลือแต่หาโอกาสที่จะอ้อมเปรมขึ้นสู่ตำแหน่งนายกฯ เท่านั้น

เกรียงศักดิ์ประกาศใช้รัฐธรรมนูญตามที่สัญญาไว้ในปี 2521 มันกำหนดให้มีสองสภาเหมือนเดิม โดยวุฒิสมาชิก 225 คนมาจากการแต่งตั้งของนายกฯ (ไม่ใช่กษัตริย์) กับสส.จากการเลือกตั้ง 310 คน ข้าราชการและทหารประจำการสามารถควบตำแหน่งวุฒิสมาชิกได้ และทั้งนายกฯ และรัฐมนตรีไม่จำเป็นต้องมาจากสมาชิกรัฐสภา ทำให้เกรียงศักดิ์สามารถมีรัฐมนตรีที่เป็นเทคโนโลยีโนแคริต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่ภูมิพลพึงพอใจ

และรัฐธรรมนูญยังให้เกรียงศักดิ์เป็นนายกฯ ได้โดยไม่ต้องมีพรรคการเมืองอีกด้วย ก่อนการเลือกตั้งเดือนเมษายน 2522 เขาเติมวุฒิสภาด้วยผู้สนับสนุนของเขาเกือบ 200 คนจากทหารและตำรวจ ซึ่งพอเพียงสำหรับการครองอำนาจ แต่ก็ไม่แข็งแกร่งมากนัก เขาแทบเอาไม่อยู่กับทหารก๊กเหล่าต่างๆ ที่กำลังเบียดขับกัน และเขาไม่มีฐานสนับสนุนที่แข็งแกร่งจากสส.หรือการสนับสนุนจากวัง พรรคร่วมรัฐบาลก็ให้การสนับสนุนอย่างแค้นๆ ขณะที่ในซีกฝ่ายค้าน คึกฤทธิ์ ปราโมชแห่งพรรคกิจสังคมที่เล็งเก้าอี้นายกฯ อยู่ ก็ทำการโจมตีเกรียงศักดิ์อย่างดุเดือด เกรียงศักดิ์ทำท่าจะพังพาบอยู่รอมร่อ แต่ก็ต้องอาศัยภูมิพลเป็นคนลงดาบสุดท้าย แทนที่เขาด้วยเปรมในฐานะขุนพลคนใหม่ประจำตระกูล

เปรมเป็นคนได้เกิดปี 2463 เป็นทหารอาชีพที่มีประวัติการรบที่น่าเชื่อถือ เป็นผู้บังคับบัญชาที่เข้มงวดแต่ลูกน้องรัก เขาไม่มีปัญหากับใครขณะเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติและวุฒิสภาภายใต้รัฐบาลหลายชุดต่อเนื่องกัน เขายังบังคับบัญชากองทัพภาคที่สองในอีสานกลางทศวรรษ 2513 เขาจัดการกับพคค.ด้วยการผสมผสานระหว่างการพัฒนาสังคมและยุทธการทางทหารที่เด็ดขาด เขาเป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูงของกอรมน. และเพื่อนเก่าแก่ที่สุดคนหนึ่งของเขาคือ สุดสาย หัสดิน ก็เป็นหัวหน้ากระทิงแดง สุดสายกับเปรมเข้าโรงเรียนมัธยม โรงเรียนทหารและการฝึกอบรมพิเศษในสหรัฐฯ มาด้วยกัน เปรมเป็นคนพูดเบามากและเคารพลำดับชั้นสูงต่ำทางสังคม เขาเรียบร้อยมากเสียจนไม่มีใครสามารถแจรสนิยมรักร่วมเพศของเขาได้ และหนักแน่นและมีวินัย เขาไม่ตรงไปตรงมาและอำพรางเส้นสายพันธมิตรของเขา กระนั้นเขาก็ชมชอบการประจบสอพลอจากผู้ใต้บังคับบัญชาและไม่ได้ส่งเสริมทหารอาชีพแบบตัวเขาเองมากนัก

ส่วนใหญ่แล้ว เปรมถวายหัวแก่ระบอบจักรีและเทิดทูนภูมิพล ความสัมพันธ์พิเศษของทั้งสองปรากฏในเดือนสิงหาคม 2521 เมื่อเกรียงศักดิ์กำลังเตรียมเสนอชื่อพล.อ.เสริม ณ นครที่จัดว่ากลางๆ ทางการเมืองให้ควบตำแหน่งผบ.สูงสุดและผบ.ทบ. แล้วคึกฤทธิ์ก็เขียนใน*ไทยรัฐ*ว่า “ผมคิดว่าคนที่น่าจะเป็นผบ.ทบ.ก็คือเปรมติณสูลานนท์” นักสังเกตการณ์หลายคนมองว่ามันเป็นสัญญาณจากวัง และหกวันต่อมา เกรียงศักดิ์ก็เสนอชื่อเปรมเป็นผบ.ทบ. เสริมได้ตำแหน่งที่มีอำนาจน้อยกว่าคือ ผบ.สูงสุด⁷

การแต่งตั้งคราวนี้หมายความว่าเปรมข้ามหัวหน้าทหารที่อาวุโสกว่าหลายคน ในช่วงหลายปีต่อมา เขาโยกย้ายคนของตัวเองมาอยู่ในตำแหน่งสำคัญๆ ของกองทัพ และสามารถมีอำนาจต่อรองในวุฒิสภาที่เต็มไปด้วยทหาร ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ ภาวะผู้นำของเกรียงศักดิ์ก็อ่อนเปลี้ยด้วยเศรษฐกิจที่ตกต่ำ น้ำมันแพง และสถานการณ์ความมั่นคงที่ล่อแหลมจากการบุกกัมพูชาของเวียดนาม เมื่อฐานอำนาจในสภาของเกรียงศักดิ์ทรุดกร่อน เปรมกับวังก็สบโอกาส ต้นเดือนมกราคม 2523 เปรมจู่ๆ ก็ยกเลิกแผนที่จะติดตามสิริกิติ์และลูกชายไปสหรัฐฯ² เขาเริ่มวิจารณ์รัฐบาลในเรื่องอย่างเช่นราคาน้ำมันที่พุ่งสูงขึ้น ไม่ใช่เรื่องบังเอิญเลยที่ในวันที่ 24 มกราคม สุตสาย หัสตินถือโอกาสในการประท้วงคอมมิวนิสต์ของกระทรวงมหาดไทย ทำการโจมตีเกรียงศักดิ์ไปด้วย คึกฤทธิ์มองว่าเป็นโอกาสที่จะคว่ำตำแหน่งนายกฯ ได้อีกครั้ง และในต้นเดือนกุมภาพันธ์ เขายื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจเกรียงศักดิ์ แต่แล้วยังเติร์กอันเป็นกลุ่มทหารที่ช่วยให้เกรียงศักดิ์ขึ้นสู่อำนาจ ก็เรียกร้องให้เปรมเป็นนายกฯ ถึงแม้ว่าเขาจะไม่ได้อยู่ในฐานะที่เป็นตัวเลือกอย่างเป็นทางการก็ตาม

ด้วยบรรยากาศตึงเครียดที่ชวนให้นึกถึงช่วง 2519 วังต้องการการเปลี่ยนแปลงที่ราบรื่นและแน่นอน การรัฐประหารอีกรอบจึงจะทำให้พันธมิตรของไทยดิฉันทินินทา แต่ถ้าเกรียงศักดิ์ยุบสภาและประกาศเลือกตั้งใหม่ ก็เสี่ยงกับการที่นักการเมืองที่ไม่ใช่ทหารขึ้นมาสู่อำนาจ และไม่รับประกันว่าจะได้คึกฤทธิ์ วันที่ 28 กุมภาพันธ์ เกรียงศักดิ์กับเปรมบินไปเชียงใหม่เพื่อพบภูมิพล วันถัดมา เกรียงศักดิ์ลาออกโดยไม่ยุบสภา และคึกฤทธิ์ที่กำลังหัวเสียถูกภูมิพลบีบให้เรียกประชุมสภาเพื่อสนับสนุนเปรมเป็นนายกฯ การเปลี่ยนแปลงดูเหมือนจะเป็นไปตามครรลองประชาธิปไตย แต่จริงๆ แล้วมันคือการรัฐประหารโดยวัง เมื่อเปรมประกาศว่ารัฐบาลผสมของเขาเป็น “รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ในพิธีสาบานตนวันที่ 3 มีนาคม คำกล่าวอ้างนี้มีความจริงที่ลึกซึ้งมากกว่าครั้งก่อนๆ ที่เคยอ้างกันมา เขาจะครองตำแหน่งนายกฯ “อย่างไม่เต็มใจ” ต่อมาเป็นเวลาถึงแปดปี ภายใต้การคุ้มครองของภูมิพล

⁷ ท่าทีทางการเมืองของเสริมถูกถือว่เป็นเหตุผลหลักที่ทำให้วังเลือกเปรม แต่ลึกๆ เป็นเพราะสายเลือดและประวัติศาสตร์ของเสริมด้วย คือว่า ตระกูล ณ นครสืบเชื้อสายจากเจ้าตาก ที่ถูกรังการที่ 1 ฆ่า

² แผนการเดินทางติดตามสองแม่ลูกไปสหรัฐฯ แสดงถึงความยอมตนอย่างถึงที่สุดของเปรม นักวิจารณ์ตั้งคำถามโดยเปิดเผยว่าผบ.ทบ.จะไปต่างประเทศเป็นเวลาถึงสามเดือนได้อย่างไรในเมื่อทหารเวียดนามกำลังประจันหน้าอยู่เพียงข้ามพรมแดนไทย-กัมพูชา

เมื่อมีเปรม ภูมิพลในที่สุดก็มีผู้นำที่ทรงอำนาจที่เห็ดเขาไว้เหนือเกล้าและปกครองด้วยคุณธรรมที่เขาชมชอบ สฤษดิ์นั้นจงรักภักดีแต่ว่าฉ้อฉลและเห็นแกม ถนอมกับประภาสผู้กักขะก็ไม่มีประสิทธิภาพและเป็นหุ่นเชิดของสหรัฐฯ สัญญาแก้ศึกก็ไม่มีน้ำยา ยึดติดกับรูปแบบประชาธิปไตยและฐานสนับสนุนจากประชาชนมากเกินไป ส่วนธานินทร์แข็งตัวและไม่มีปัญญาคุณทหาร และเกรียงศักดิ์ก็เป็นตัวของตัวเองมากเกินไป

แต่เปรมเข้มแข็ง มีวินัย และไม่แสดงอาการอยากก้าวอยากรวบและความกระสันต์ในอำนาจ เขาเข้าใจว่าภูมิพลไม่มีความสนใจในการบริหารราชการแผ่นดินแบบวันต่อวัน แต่ต้องการมีใครสักคนคอยสนองเวลาเขาออกคำสั่งหรือแสดงความคิดเห็น ทั้งสองมีความเชื่อร่วมกันในโครงสร้างลำดับชั้นตามธรรมชาติของไทยและคุณค่าของความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางสังคมที่สถาปนาแล้วและชี้หน้าด้วยการแสดงให้เห็นเป็นแบบอย่างก่อนที่จะบังคับด้วยกำลัง(ไม่ใช่กฎหมาย)หากจำเป็น ในช่วงทศวรรษ 2523 เปรมเป็นผู้เปิดศักราชใหม่ของการประจบเทิดทูนวัง ที่นับได้ว่าเป็นการฟื้นฟูครั้งที่สอง โดยมีกองทัพและภาคเอกชนให้การสนับสนุน ในช่วงแปดปีที่ครองอำนาจ เขานำพาครอบครัวหนีลี้ภัยผ่านช่วงเวลาวิญญูวาไปสู่ความเป็นพ่อเป็นแม่แห่งชาติ ในช่วงทศวรรษ 2523 ภูมิพลทำการแทรกแซงอย่างไม่เคอะเขินเป็นประจำด้วยร่างทรงที่ชื่อเปรม ส่วนเปรมก็ไม่เหนียมอายที่จะเอาหลังพิงวัง “เมื่อไหร่ก็ตามที่เขาไม่พอใจข้าดำเขี้ยว” ผู้สังเกตการณ์การเมืองไทยมา 40 ปี รายหนึ่งกล่าว “เขาก็จะตรงเข้าวังเพื่อฉีดยาและกระชกกระชวยกลับออกไป”³ เมื่อเปรมไหล่ออกมาจากสวนจิตร บรรดาปรปักษ์ของเขาก็จะพากันหุดหัวไปอย่างรวดเร็ว

ยิ่งกว่านั้น คู่ขวัญภูมิพล-เปรมพยายามที่จะลงหลักปักฐานความคิดเรื่องรัฐบาลของกษัตริย์ และบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างเป็นทางการเป็นเรื่องราวในฐานะโครงสร้างอำนาจวัง-กองทัพ ในเชิงอุดมคติแล้ว ขุนพลของภูมิพลน่าจะชำระระบบที่เป็นอยู่ด้วยการส่งเสริมทหารอาชีพที่จงรักภักดีแบบเดียวกันให้ขึ้นสู่แผงหน้าของกองทัพ และนายพลผู้ทรงคุณธรรมเหล่านี้ก็จะกลายเป็นชนชั้นนำรุ่นใหม่ แต่ว่า การผงาดของเปรมยิ่งเติมเชื้อไฟแก่การชิงแข่งที่ฉ้อฉลเพื่อให้เป็นที่โปรดปรานของวัง และการแบ่งกักแบ่งเหล่ากับความหย่อนยานทางวินัยในกองทัพจึงแต่จะมีเพิ่มมากขึ้น นั่นทำให้การเมืองในยุคเปรมมีควมไร้เสถียรภาพสูงมาก หลายครั้งปั่นป่วนอย่างรุนแรง กระนั้นวังก็ยังถือว่านั่นคือสิ่งยืนยันความชอบธรรม หลังจากการสัประยุทธ์กันเองในกลุ่มก๊วนทหารหลายต่อหลายยก ทองน้อย ทองใหญ่เลขาขณะองคมนตรีก็ประกาศว่ามันแสดงให้เห็นว่ามีแต่กษัตริย์เท่านั้นที่สามารถนำประเทศได้ “ต่อให้คนที่ได้รับความนิยมมากที่สุดมาเป็นประธานาธิบดีของประเทศจะ

³ สัมภาษณ์พิเศษ, กรุงเทพฯ, 2540.

สามารถนำพาประเทศพ้นฝ่าอุปสรรคต่างๆ ยามวิกฤติได้หรือไม่? ประชาชนไม่มีศรัทธาในตัวเขา แต่ในขณะเดียวกันสถาบันกษัตริย์และกษัตริย์ของเราสามารถทำได้”⁴

ตอนแรก การขึ้นสู่อำนาจของเปรมไม่เป็นประเด็นสำหรับคนไทยส่วนใหญ่ ซึ่งภัยคุกคามจากเวียดนามกับพคท. ยังเป็นข้ออ้างสร้างความชอบธรรมให้การครองอำนาจของทหารอยู่ ด้วยการสนับสนุนจากภูมิพล เปรมใช้ประโยชน์จากภาวะยอมๆ กันไปนี้สร้างอำนาจทหารให้กลายเป็นสถาบันมากยิ่งขึ้น ขั้นแรกคือการวางกรอบหลักการเสียก่อน ซึ่งออกมาในรูปของคำสั่ง 66/2523 ซึ่งเป็นคำสั่งนายกฯ ที่เป็นหลักหมายสำคัญที่เปรมออกมาหลังจากกุมบังเหียนรัฐบาลไปได้เพียงเจ็ดสัปดาห์ เมื่อผนวกกับคำสั่ง 65/2525 ที่ออกสัปดาห์ต่อมาในภายหลัง มันถูกถือว่าเป็นการพลิกเปลี่ยนนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ เป้าหมายที่ระบุไว้คือการเอาชนะพคท. ด้วยการจัดการปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้าน ขณะเดียวกัน ก็มีการก๊อปปี้โทษแก่ผู้แปรพักตร์จากพคท. ซึ่งเป็นการสานต่อจากนโยบายของเกรียงศักดิ์ จริงๆ แล้ว พคท.ก็กำลังแตกเป็นเสี่ยงๆ ดังนั้น เปรมจึงดูประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว

แต่ที่สำคัญกว่าคือ ด้วยคำสั่งเหล่านี้ กองทัพประกาศบทบาทครอบงำทั้งในการบริหารประเทศและสังคม คำสั่งเหล่านี้สร้างความชอบด้วยกฎหมายและความชอบธรรมต่อความพยายามใดๆ ของกองทัพในการก่อร่างระบบการเมือง “ที่เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง” กองทัพจะปฏิบัติการ “รุกทางการเมือง” เพื่อสร้างความยุติธรรมทางสังคมและขจัดรากเหง้าการทุจริตและการเอารัดเอาเปรียบ มันเป็น “ภารกิจศักดิ์สิทธิ์” ของพวกเขาที่จะต้องเผชิญหน้ากับทั้งพลังราชการพลเรือนและทุนนิยมผูกขาดที่ทำให้ประชาชนไม่พอใจรัฐ นี่คือการรัฐประหารเงี้ยบอย่างแท้จริงในปี 2523 คำสั่งทั้งสองฉบับประกาศการสนับสนุนรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตยรัฐสภาโดยมีกษัตริย์เป็นประมุข แต่ภายในกรอบนี้ รัฐธรรมนูญกับรัฐสภาต้องเป็นหมันไปขณะที่ภูมิพลกับเปรมกุมบังเหียนผ่านกองทัพ กองทัพได้อำนาจตามกฎหมายที่ทำให้อยู่เหนือทั้งรัฐสภาและรัฐธรรมนูญ เป็นรองแต่เพียงวังเท่านั้น

เปรมไม่ได้มีความกระฉ่างนักว่าจะทำอะไรกับอำนาจที่ได้มา นอกจากการจัดชั้นของวังกับกองทัพแล้ว เขาไม่ได้มีแผนการอะไรเป็นเรื่องเป็นราว เขาใช้เวลาส่วนใหญ่ในสี่ปีแรกไปกับการปกป้องเก้าอี้ของตัวเอง ซึ่งต้องเอาหลังพิงวังอยู่ตลอดเวลา เหตุการณ์แรกเกิดในเวลาเพียงไม่กี่เดือนหลังจากเปรมเถลิงอำนาจในปี 2523 เมื่อชนบทกรรมนิยมและกฎหมายถูกโยนทิ้งไปข้างทางเพื่อเพิ่มอำนาจตัวเอง เมื่อรับตำแหน่งนายกฯ เปรมควมวอีกทั้งรัฐมนตรีกลาโหมและผบ.ทบ. การยังอยู่ในตำแหน่งสูงสุดของกองทัพและควบตำแหน่งทางการเมืองไป

⁴ บางกอกโพสต์, 2 ธันวาคม 2526

ด้วยเป็นเรื่องผิดปกติกมาก หลังจากยุคเผด็จการถนอม-ประภาสแล้ว การควมตำแหน่งอย่างนี้เป็นสิ่งต้องห้าม ในช่วงปฏิรูปปี 2517-18 แต่ภูมิพลที่ต้องให้ความเห็นชอบต่อเรื่องนี้ไม่ได้ขัดข้องแต่ประการใด มีเสียงบ่นพึมพำในหมู่สาธารณชน แต่ก็หยวนๆ กันไปว่าเปรมจะเกษียณจากกองทัพอยู่แล้วเมื่ออายุถึง 60 ในเดือนตุลาคมปีนั้น

ทว่าปลายสิงหาคม นายทหารระดับสูงที่นำโดยพล.ต.อาทิตย์ กำลังเอก ดาวรุ่งและขวัญใจของสิริกิติ์ เรียกร้องให้ภูมิพลต่ออายุราชการของเปรมไปอีกหนึ่งปี อาทิตย์ผู้วางตัวเองเป็นทายาทของเปรม ต้องการสกัดคู่แข่งที่อาวุโสเหนือกว่าคือรองผบ.ทบ.พล.อ.สันต์ จิตปฏิมา การเรียกร้องการต่ออายุราชการถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าทำให้เสียระบบราชการ และกระทบสมาชิกในรัฐบาลของเปรมก็ยังไม่เห็นด้วย ผู้วิพากษ์วิจารณ์เตือนว่าการต่ออายุราชการแบบเดียวกันนี้ให้กับประภาสมีส่วนนำไปสู่การลุกฮือในปี 2516 ถึงกระนั้น วันที่ 1 กันยายน เปรมโผล่กลับออกมาจากการเข้าพบภูมิพลและประกาศว่าภูมิพลสนับสนุนการต่ออายุของเขา เมื่อรัฐมนตรีเรียกร้องข้อพิพาท พวกเขาก็ถูกเรียกเข้าพบภูมิพล เขาจะพูดว่าอย่างไรนั้นไม่ได้รับการรายงาน แต่เหล่ารัฐมนตรีก็กลับออกมาและสนับสนุนการต่ออายุเปรม

นักการเมืองที่หนุ่มกว่าบางส่วนไม่ยอมเงี้ยว ชวน หลีกภัย สมาชิกพรรคประชาธิปัตย์บอกว่าการต่ออายุเป็นการสวนทางประชาธิปไตย และยังเติร์กบางส่วนก็คัดค้านด้วยเช่นกัน แม้จะเป็นเพราะว่าพวกเขาต่อต้านอาทิตย์เป็นสาเหตุหลักก็ตาม ที่สำคัญไม่แพ้กันคือ ขบวนการนักศึกษาที่หนีจากการหลบหนีออกมาทำการประท้วงเล็กๆ แต่ก็หยุดไปเมื่อได้รับการข่มขู่จากหัวหน้ากระหิงแดงสุดสายที่ประกาศว่า “ผมต้องการให้คนรู้ว่าผมเป็นบุคคลอันตราย”⁵

ในการปราศรัยประจำวันเกิดในเดือนธันวาคมปี 2523 ภูมิพลกล่าวสนับสนุนเปรมด้วยถ้อยความที่สื่อถึงนักวิจารณ์ที่นิยมประชาธิปไตยว่า “ผู้มีสติปัญญาบางคนพัฒนาทฤษฎีที่มักจะหยิบยืมมาจากต่างประเทศ ใช้คำว่า “หยิบยืม” เพราะไม่ใช่ของเรา นักวิชาการยืมเทคโนโลยีและพยายามทำให้มันประสบผลสำเร็จในประเทศไทย เพื่อจะได้รับการชื่นชมว่าเก่งกาจที่สามารถใช้เทคโนโลยีและเทคโนโลยีที่ไม่ใช่ของไทยได้”⁶ พันธมิตรเปรม-วังจึงลงหลักปักฐานด้วยประการฉะนี้

ในการบริหารประเทศ เปรมมุ่งเน้นที่การต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ คำสั่ง 66/2523 ยิ่งเร่งให้พคท.พังพาบเร็วขึ้น และพลพรรคพคท.ก็ลี้ภัยหนีออกมาจากป่าหนีพันคน ถึงปี 2524 พคท.ก็สิ้นพิษสง คงเหลือแต่เป็นหย่อมๆ ในภาคใต้ตอนล่างและรอบๆ เขาควนในตอนล่างของภาคเหนือ เดือนมกราคม 2524 มีการประกาศว่า

⁵ *Far Eastern Economic Review*, December 12, 1980.

⁶ ภูมิพล, *The Royal Speeches and Addresses of His Majesty King Bhumibol of Thailand. The Royal Blue Book Part II*, 1987, 62-63.

ภูมิพลวางแผนโครงการพัฒนาแม่น้ำที่เขาค้อ พล.ท.พิจิตร กุลละวณิชย์ ลูกน้องของเปรม จัดการเปิดฉากการรบทั้งภาคอากาศและภาคพื้นดินเป็นเวลาห้าเดือนเพื่อกวาดล้างพวกคอมมิวนิสต์ออกจากบริเวณนั้น ด้วยพท.กำลังจะพังพาบอยู่แล้ว มันจึงเป็นการลงทุนลงแรงที่มากเกินไป นักวิจารณ์กล่าว รัฐสูญเสียกำลังพลไป 1,300 นายและเทือกเขาก็ก้อนเคลื่อนไปเป็นแถบๆ

ระหว่างนั้นที่กรุงเทพฯ หลังจากผ่านไปไม่ครบปีดี เปรมก็ต้องกระเสือกกระสนเอาตัวรอดทางการเมืองด้วยเศรษฐกิจของประเทศอยู่ในสภาวะถดถอย พรรคการเมืองร่วมรัฐบาลของเขาก็เริ่มแตกแถวโวยวายจากการที่ไม่ได้ประโยชน์สมน้ำสมเนื้อกับการให้การสนับสนุนแก่เปรม และรัฐบาลยังบาดเจ็บจากเรื่องทุจริตอื้อฉาวหลายกรณีอีกด้วย ยิ่งกว่านั้น สาธารณะก็มีปฏิกิริยาแฉลบ เมื่อต้นปี 2524 ปรากฏว่าเปรมจะขอต่ออายุราชการในฐานะผ.ท.บ.อีกปีหนึ่ง รัฐมนตรีหลายคนลาออกด้วยหวังว่าจะใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ และคึกฤทธิ์ที่ยังเล็งเก้าอี้นายกรัฐมนตรี อยู่ ก็พาพรรคตัวเองถอนตัวจากการร่วมรัฐบาล

เปรมไม่ยอมลง และจัดตั้งรัฐบาลใหม่โดยดึงพรรคการเมืองปีกขวา-ทหารเข้ามาร่วม เขาเสนอชื่อสุดท้ายกับเพื่อนคนหนึ่งพล.อ.ประจวบ สุนทรางกูรเป็นรัฐมนตรี ก่อให้เกิดความวิตกไปทั่วว่าขบวนการขบแบบช่วงปี 2519-2520 จะหวนกลับมา ภูมิพลเห็นชอบกับรายชื่อคณะรัฐมนตรีโดยไม่รีรอ ผลจากการนี้เป็นที่ปรากฏต่อมาในเวลาไม่นาน คืบวันที่ 31 มีนาคม 2524 นายทหารคุมกำลังจำนวนมากของกองทัพพยายามก่อรัฐประหารที่เรียกกันว่า กบฏเมษาฮาวาย มันกลายเป็นห้วงเวลาคอขาดบาดตายที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเปรมกับภูมิพลได้ลงหลักปักเสาอย่างมั่นคง

กบฏเมษาฮาวายนำโดยยังเติร์ก ซึ่งเป็นกลุ่มทหารยะโสที่จบโรงเรียนนายร้อยในปี 2503 หรือจปร.7 ความมั่นอกมั่นใจและการเกาะกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นของพวกเขาสวนหนึ่งเป็นผลมาจากการที่หลายคนมีประสบการณ์สู้รบในลาวและเวียดนาม ทำให้พวกเขาเป็นมืออาชีรมากกว่าทหารกลุ่มอื่นในกองทัพ โดยเฉพาะคู่ปรับจปร.5 การสนับสนุนเปรมของพวกเขานี้ปี 2523 เกิดจากภาพพจน์ทหารอาชีพของเปรม และความสัมพันธ์ส่วนตัวที่แนบแน่นระหว่างเปรมกับผู้นำยังเติร์กคือมัญญู รูปขจรและจำลอง ศรีเมือง หลังจากเปรมเถลิงอำนาจในปี 2523 จำลองกลายเป็นเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ในอีกด้านหนึ่ง ยังเติร์กไม่เป็นที่โปรดปรานของวังมากนัก

รายละเอียดจำนวนมากเกี่ยวกับกบฏเมษาฮาวายถูกกลบเกลื่อนลบเลือนไปโดยวังและผู้มีส่วนร่วมหลักๆ เพื่อปกป้องหน้าตาของเปรมและสิริกิติ์ ในตอนแรกมันไม่ใช่การรัฐประหารต่อต้านตัวเปรม แต่ต่อต้านการที่เปรมต้องพึ่งพานายทหารขึ้นชื่อเพื่อที่จะเอาตัวให้รอดจากการตีรวนในสภา ยังเติร์กกับนายทหารพันธมิตรก็ไม่สบอารมณ์กับการเลื่อนตำแหน่งนายทหารการเมืองที่ฉ้อฉล รวมถึงบรรดาคณโปรตของวังอย่างอาทิตย์กำลังเอก จากข้อมูลหลายแหล่ง มัญญูกับพล.อ.สันต์ จิตปฏิมาติดต่อเปรมในวันที่ 31 มีนาคม ขอให้เขาอุปสมทากับยกเลิกรัฐธรรมนูญและกุมอำนาจเบ็ดเสร็จแบบสฤษดิ์ในปี 2501 ดูเหมือนว่าที่แรกเปรมตกลง พอคณะ

รัฐประหารยกกำลังออกมาคุมกรุงเทพฯ เท่านั้น สิริกิติ์ก็เข้ามาแทรกแซงและเรียกเปรมเข้าไปพบที่สวนจิตร
ข้อมูลบางแหล่งระบุว่า ความสนใจหลักของเธอคือการปกป้องอาทิตย์ มีรายงานว่าสิริกิติ์พูดคุยทางโทรศัพท์
อยู่นานกับหัวหน้าคณะรัฐประหาร เรียกให้พวกเขาเข้ามาพูดคุยกันที่วัง เมื่อพวกเขาปฏิเสธ เธอก็จะชักจูงเปรม
กับสามีของเธอให้ถอนการสนับสนุนจากคณะรัฐประหาร

คณะรัฐประหารเดินทางต่อและประกาศยึดอำนาจในเช้าวันที่ 1 เมษายน ขณะเดียวกัน เปรมก็จัดการ
อพยพโยกย้ายครอบครัวภูมิลักษณ์ทั้งหมดขึ้นเฮลิคอปเตอร์ไปไว้ยังกองทัพภาคที่สองในจังหวัดนครราชสีมา ที่
อาทิตย์เป็นรองแม่ทัพอยู่ บนชั้นสองของที่พักรถส่วนตัวของเปรม สิริกิติ์ อาทิตย์และเปรมเปิดฉากสงคราม
โฆษณาชวนเชื่อ ประเด็นหลักคือฝ่ายไหนกันแน่ที่จงรักภักดีและวังทรงพระโปรด ตอนบ่ายของวันที่ 1
เมษายน เปรมแถลงออกอากาศว่าพระบรมราชครอัครวอยู่กับเขา และคณะรัฐประหารมี “ประสงค์ร้ายต่อ
แผ่นดินและสถาบันกษัตริย์” เขาตอกหน้าคณะรัฐประหารว่าน่าละอายและหมิ่นฯ ที่ปฏิเสธคำสั่งเรียกให้เข้าพบ
กษัตริย์⁷ จากนั้นสิริกิติ์(ไม่ใช่ภูมิลักษณ์)เรียกร้องความสามัคคีและวิจารณ์คณะรัฐประหารว่าพยายามโค่นล้ม
“รัฐบาลของภูมิลักษณ์”⁸ คำแถลงของเธอถูกถ่ายทอดออกอากาศซ้ำไปซ้ำมาตลอดช่วงเวลา 36 ชั่วโมงต่อมา
หลักฐานต่อมาที่แสดงจุดยืนของวังคือ วันที่ 2 เมษายน อันเป็นวันเกิดของสิรินธร รูปของเธอถูกตีพิมพ์หน้า
หนึ่งของหนังสือพิมพ์ทุกฉบับโดยมีคำบรรยายว่าเธอกำลังอยู่กับเปรมที่กองทัพภาคที่สอง

ขณะที่ภูมิลักษณ์ยังไม่ส่งเสียงออกมา คณะรัฐประหารได้กลับด้วยการกล่าวหาเปรมว่าอุ้มลักพาตัว
ครอบครัวหลวงไป พวกเขาประกาศว่าเปรมหลบกำบังตน “ภายใต้ร่มฉัตรของสถาบันกษัตริย์ ทำให้กษัตริย์ถูก
ลากเข้ามาเกี่ยวพันกับการเมือง ประวัติศาสตร์ไทยต้องจารึกว่านายทหารไทยรายหนึ่งมีส่วนในการบ่อน
ทำลายสถาบันกษัตริย์”⁹ พวกเขายังพูดอีกว่า พวกเขาไม่ได้ปฏิเสธที่จะเข้าพบกษัตริย์ แต่ถูกเปรมกีดกันไม่ให้
เข้าพบต่างหาก “คณะปฏิวัติประสงค์จะส่งคณะผู้แทนเข้าพบกษัตริย์และราชินี เราหวังว่าเปรมจะไม่พยายาม
ผูกขาดความจงรักภักดีไว้แต่เพียงเจ้าเดียว... เราต้องอธิบายความจริงแก่กษัตริย์และแก่ประชาชน”¹⁰

⁷ Wright, *Balancing Act*, 264.

⁸ Supamit Pitipat, *The Evolution of the Thai Monarchy in the Constitutional Period, 1932-Present* (M.A. thesis, American University, Washington, D.C., 1990), 112.

⁹ Wright, *Balancing Act*, 265.

¹⁰ United Press International, April 2, 1981, reproduced in *The King of Thailand in World Focus*, 94.

แต่เปรมถือไฟเหนือกว่า “กองทัพเกือบทั้งหมดอยู่ในมือผม และภูมิภาคอยู่กับเรา” เขาประกาศ¹¹ อันที่จริงต้องอาศัยการล้อมบืออย่างหนักเป็นเวลาถึงสองวันก่อนที่ผู้บัญชาการภูมิภาคต่างๆ ส่วนใหญ่จะเข้ามาอยู่ฝ่ายเปรม ในที่สุดมณฑลกับพรรคพวกต้องยอมแพ้ต่ออาทิตย์ในเช้าวันที่ 3 เมษายน แก้อื้อของเปรมรอดพ้นจากการถูกแย่งชิงไปได้โดยกระสุนยังไม่ได้ลั่นแม้แต่นัดเดียว

จุดยืนที่คลุมเครือของภูมิภาคในกฎเมฆาฮาวายทำให้ภาพพจน์ของเขาแทบไม่ต่างพร้อย ภายหลังจากนั้นการเกาะหลังเปรมของเขาได้รับการอธิบายว่าเป็นการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลอย่างสันติตามครรลองประชาธิปไตย แต่ชัดเจนว่ามีอะไรมากกว่านั้นในกอไฟ มีการออกนิรโทษกรรมให้กับผู้ร่วมก่อการเกือบทั้งหมดอย่างรวดเร็ว ยิ่งกับว่าเป็นแค่เรื่องเข้าใจผิดกันในหมู่ลูกๆ ของภูมิภาคเท่านั้น กระนั้น เมื่อไหร่ที่ครอบครัวหลวงปรากฏตัวในสาธารณะในช่วงหลายสัปดาห์หลังจากนั้น การคุ้มกันก็เข้มงวดหนาแน่นเป็นพิเศษ ในช่วงปีถัดมา ทั้งเปรมและอาทิตย์แคล้วคลาดจากการลอบสังหารไปได้อย่างหวุดหวิดหลายครั้ง คาดว่าคนลงมือมาจากกองทัพ

เป็นไปได้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นอาจทำให้ภูมิภาคเห็นได้ว่าการเล่นการเมืองและการแบ่งก๊กแบ่งเหล่าในกองทัพนั้นเป็นภัยต่อบัลลังก์ และปัญหาที่ได้รับปู้รรับน้ำจากการที่วังอู่ซุอุปถัมภ์ทหารบางคนเป็นการส่วนตัว แต่ภูมิภาคไม่มีวีแว่วว่าจะคิดทบทวน เปรมเลิกล้มการต่ออายุตำแหน่งผบ.ทบ.ไปอีกปี แต่มันไม่สำคัญแล้ว เพราะการที่ภูมิภาคเซ็นสติกหลังเช็คให้ในช่วงรัฐประหารและการกวาดล้างกลุ่มยังเติร์กนั้นเป็นการรับประกันซ่อมฟรีให้เปรมอีกอย่างน้อยหนึ่งปี อาทิตย์ได้รับการปูนบำเหน็จเป็นแม่ทัพภาคที่หนึ่งแล้วก็เป็นผู้ช่วยผบ.ทบ. และก้าวขึ้นเป็นผบ.ทบ.ในปี 2525 ทำให้เขาเป็นทายาททางการเมืองของเปรมที่ไม่มีการประกาศ

ในช่วงเจ็ดปีต่อมาที่ปั่นป่วน ภูมิภาคทางร่มฉัตรให้เปรมมีที่กำบังหลบหลีกหนีจากทั้งกองทัพและสภา ทั้งสองคนพบปะกันเป็นประจำ และภูมิภาคก็กระแอมเตือนสาธารณะให้ทราบถึงการสนับสนุนของเขาอยู่เรื่อยๆ มีคราวหนึ่งที่โดดเด่นด้วยการใช้สัญลักษณ์นิยมแบบพุทธ ในเดือนกรกฎาคม 2525 ภูมิภาคล้มป่วยหนักจากการติดเชื้อ mycoplasma และนิวมอเนีย วิกฤตเสียชีวิตว่าเขาจะตาย ภายหลังเขาบอกว่าเขาได้ “เฉียดกรายเข้าไปในแดนสนธยา” หลังล้มหมอนนอนเสื่อสามสัปดาห์ เขาก็ลุกขึ้นมาเดินไปรอบสวนในวังสวนจิตร เขาเดินคนเดียว โดยมีลูกชาย สิรินครและเปรมเดิมตามหลังเป็นแนว การจัดแถวอย่างนี้ทำให้เปรมเป็นเหมือนเจ้าเล็ดจากรัฐในใหญ่คนหนึ่ง ภูมิภาคบอกให้หญิงในวังนางหนึ่งเก็บดอกบัวจากสระมาดอกหนึ่ง เธอยืนดอกบัวนั้นแก่เปรม ที่คุกเขาและมอบดอกบัวให้กับภูมิภาค เขารับมันมา และจ้องมอง จากนั้นก็คืนมันกลับให้เปรม

ฉากนี้ได้รับการเผยแพร่ตามโทรทัศน์และหน้าหนังสือพิมพ์ สัญลักษณ์นิยมก็มีความชัดเจน ดอกบัวหมายถึงความบริสุทธิ์และการรู้แจ้ง และปกติจะถวายแก่พระเพื่อแสดงการยอมรับความล่วงพ้นทางจิตวิญญาณ

¹¹ *Times*, April 13, 1981.

การที่หญิงในวังยื่นดอกบัวให้เปรมเป็นการบ่งบอกว่าเขาคือผู้ที่มีคุณสมบัติเพียบพร้อมสุดที่จะมอบมันให้แก่ ธรรมราชา ภูมิพลถือดอกบัว ถ่ายทอดพลังลมปราณให้แก่มัน จากนั้นก็มอบมันให้แก่เปรม เป็นการยืนยันถึง ระดับคุณธรรมอันแก่กล้าของเปรม

ภูมิพลพิน เปรมกระชับอำนาจ ทั้งที่ปัญหาเศรษฐกิจจุมเร้าไปทั่วทั้งประเทศ ผู้นำทหารเอนจอยกับตัว พิเศษเข้าวังเนื่องจากสิริกิติ์ชอบแวดล้อมตนเองด้วยนายพลตำรวจและทหาร ภรรยาของพวกเขาก็กลายมาเป็น หญิงรับใช้ของเธอ แซกรับเชิญขาประจำสำหรับงานเลี้ยงของวังคือนายทหาร และบรรดานายทหารก็จะผลัด กันเต้นรำกับสิริกิติ์และร้องเพลงโดยภูมิพลเป่าแซ็ก นักการเมืองกับนักธุรกิจน้อยครั้งที่จะได้รับเชิญ

ขณะเดียวกัน รัฐบาลก็ยังคงตีตราผู้วิจารณ์ว่าเป็นศัตรูของประเทศและคอมมิวนิสต์ เมื่อถึงปลายปี 2525 นักศึกษาทำการประท้วงย่อยๆ เกี่ยวกับปัญหาทางเศรษฐกิจ ทั้งกระทิงแดงและลูกเสือชาวบ้านถูกระดม มากำราบพวกเขา ลูกเสือชาวบ้านมีส่วนพัวพันในการฆาตกรรมนักศึกษาคนหนึ่งที่ประจวบคีรีขันธ์ที่นำการ ประท้วงการขึ้นค่ารถเมล์

รัฐบาลพยายามหาทางสถาปนาอำนาจกองทัพให้เป็นสถาบันทางการเมืองอย่างถาวรภายใต้กษัตริย์ รัฐธรรมนูญ 2521 มีบทเฉพาะกาลที่ทำให้วุฒิสภาที่เต็มไปด้วยทหารมีอำนาจแข็งแกร่งและอนุญาตให้ทหาร ประจำการควบคุมตำแหน่งทางการเมืองได้ บทเฉพาะกาลนี้จะสิ้นสุดในเดือนเมษายน 2526 หลังจากนั้นอำนาจ ของวุฒิสภาจะลดลงและข้าราชการกับทหารจะถูกห้ามดำรงตำแหน่งทางการเมือง ในเวลาเดียวกัน พรรค การเมืองต่างๆ จะถูกบีบให้ต้องรวมตัวกัน เป้าหมายคือเพื่อสิ้นสุดการมีรัฐบาลผสมสี่ห้าพรรคที่แตกแยกมี ปัญหากันตลอดเวลาและทำงานอะไรไม่ค่อยได้ จะว่าไป การแตกแยกของพรรคร่วมรัฐบาลนี่ละที่เป็นประโยชน์ ต่อเปรม ที่เสียมให้พรรคร่วมรัฐบาลเล่นงานกันเอง ด้วยการสนับสนุนอย่างไม่ต้องเอ่ยปากจากวัง ในเดือน มกราคม 2526 เปรมขยับที่จะทำให้โครงสร้างตามบทเฉพาะกาลนั้นกลายเป็นโครงสร้างถาวรด้วยการแก้ไข รัฐธรรมนูญ เมื่อเขาเผชิญการต่อต้านที่รุนแรงอย่างไม่คาดคิดในสภา และกระตั้งจากนายพลหัวก้าวหน้า บางส่วน คนสนิทของเขาคือพิจิตร กุลละวณิชก็บอกเป็นนัยว่าอาจจะมี การ “เอ็กเซอร์ไซส์” หากกองทัพไม่ได้ ในสิ่งที่ต้องการ¹²

ภูมิพลแสดงการสนับสนุนด้วยการประกาศการประชุมสภาสมัยวิสามัญเพื่อแก้ไขรัฐธรรมนูญ วุฒิสภา ที่พรีไปด้วยทหารสร้างความอุ่นใจว่าการแก้ไขจะผ่านวาระที่หนึ่งและสองแน่ ซึ่งต้องการเพียงเสียงข้างมาก ของทั้งสองสภาเท่านั้น วาระที่สามที่กำหนดเป็นวันที่ 16 มีนาคม จำต้องอาศัยเสียงสองในสาม ถึงตอนนั้น สาธารณะก็ส่งเสียงคัดค้านกันระงม และการแก้ไขรัฐธรรมนูญก็ล้มพับไปอย่างฉิวเฉียด

¹² *Far Eastern Economic Review*, February 17, 1983.

แต่เปรมมีแผนสำรอง ซึ่งต้องอาศัยการหาจังหวะเวลาที่เหมาะสมที่จะทำให้การสนับสนุนของภูมิภาคเป็นที่ประจักษ์ชัด ระยะเวลาตามบทเฉพาะกาลจะสิ้นสุดในวันที่ 21 เมษายน ด้วยการรับลูกจากเปรม ภูมิภาคยุบสภาในวันที่ 19 มีนาคม กำหนดวันเลือกตั้งในวันที่ 18 เมษายน หมายความว่ารัฐบาลใหม่จะจัดตั้งขึ้นมาภายใต้กติกาเดิม โดยมีวาระที่จะอยู่ได้ถึงสี่ปี อำนาจกองทัพก็จะยืดยาวต่อไปอีก

ลูกไม้นี้กลายเป็นประเด็นในระหว่างการรณรงค์หาเสียง พรรคประชาธิปไตยกับกิจสังคมให้ความหมายแก่การเลือกตั้งครั้งนี้ว่าเป็นการเลือกกระหว่างประชาธิปไตยและเผด็จการทหาร โดยนัยคือการสนับสนุนของภูมิภาคที่มีต่อเปรม เมื่อนับคะแนนเสียง ผู้ชนะคือพรรคชาติไทยที่ได้รับคะแนนเสียงจากต่างจังหวัดซึ่งนำโดยประมาณ อติเรกสารกับชาติชาย ชุณหะวัณ คู่เขยขี้ฉ้อและทะเยอทะยานที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับอัมพพการเมืองปีกขวาในปี 2519 เมื่อประมาณห้าซิงตำแหน่งนายกฯ เปรมที่ไม่ได้ลงเลือกตั้งใช้ประโยชน์จากความกลัวประมาณปีบให้พรรคอื่นสนับสนุนตัวเขา และเขี่ยชาติไทยเป็นฝ่ายค้าน

จากนั้นเปรมก็ทำให้บรรดานักการเมืองที่สนับสนุนเขาได้เห็นว่าจริงๆ แล้วเขาคิดอย่างไรกับพวกตน แทนที่จะเลือกพวกเขาเป็นรัฐมนตรี เปรมกลับเลือกคนนอกมาเป็นรัฐมนตรีกว่าสิบคน ซึ่งล้วนจงรักภักดีต่อเปรม และเขาก็ย้ำความชอบธรรมของพันธมิตรวัง-กองทัพอีกครั้ง “กองทัพจะมีบทบาทสำคัญในการป้องกันประเทศ เอกราชของชาติและระบอบประชาธิปไตยอันมีภูมิภาคเป็นประมุข”¹³

ภูมิภาคแสดงการสนับสนุนเปรมในทุกจังหวะก้าวอย่างเปิดเผย เขาพูดออกมาในคืนก่อนวันเกิดของเขาในเดือนธันวาคมปี 2526 ด้วยกัณฑ์เทศโศโลยาว 45 นาทีที่เต็มไปด้วยการหยามหยันนักเลือกตั้งและข้าราชการ แต่ไม่มีสักคำที่จะว่าเปรมและผู้นำกองทัพ เขาโทษข้าราชการและนักการเมืองเรื่องความไม่เอาไหนในการจัดการปัญหาน้ำท่วมที่เอ่อท่วมกรุงเทพฯ ชั้นในเป็นเวลาหลายสัปดาห์เมื่อสองเดือนก่อนหน้านั้น เปรียบเหมือนกับลูกมือผู้วิเศษ (sorcerer's apprentice) ในหนังการ์ตูน *Fantasia* ของวอลท์ ดิสนีย์ เขาบอกว่าแทนที่จะระบายน้ำออกสู่ทะเล เจ้าหน้าที่กลับขยับให้มันไปท่วมพื้นที่ต่อๆ กันไปอย่างโง่ๆ ก่อปัญหาใหม่ๆ ขึ้นมาอยู่ร่ำไป¹⁴ ภูมิภาคพูดชัดว่าเขารู้สึกว่าคุณนี้ไร้ความสามารถ ไม่เหมือนกองทัพ

เปรมตอบแทนด้วยการปกป้องเทิดทูนสถาบันภูมิภาค เขาใช้เวลามากที่เดียวไปกับการชุกชอนรอยเปื้อนของครอบครัวมหิดล ซึ่งยากขึ้นทุกทีที่จะปิดบังจากสาธารณชน ทันทีที่เขาเป็นนายกฯ ในปี 2523 เปรมปิดฝุ่น

¹³ *Far Eastern Economic Review*, June 2, 1983.

¹⁴ *บางกอกโพสต์*, 5 ธันวาคม 2526.

โครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่รัฐสภา ซึ่งริเริ่มโดยธานินทร์ ภัยวิเชียรในปี 2519 เพื่อแสดงกรรมสิทธิ์ในประชาธิปไตยของวัง และเพื่อตอกย้ำประเด็นดังกล่าว อนุสาวรีย์นี้ได้รับการเปิดตัวด้วยพิธีแห่แห่นางร้องเอิกเกริกในวันรัฐธรรมนูญปี 2523 กระทั่งมีข้อเสนอให้เปลี่ยนวันรัฐธรรมนูญเป็นวันประชาธิปไตย มันไม่ถูกเปลี่ยน แต่นั่นก็ไม่สำคัญอีกต่อไปแล้ว ในช่วงเวลานั้น รัฐบาลก็ปลดอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยขวัญใจนักศึกษา ออกจากรายการคุ้มครองมรดกแห่งชาติ โดยมีความคาดหมายว่ามันจะถูกทุบทิ้งไป

ทั้งหมดคือการพยายามลบ 24 มิถุนา 2475 ออกจากประวัติศาสตร์ฉบับทางการและความทรงจำของประชาชน หลังจากเกือบห้าสิบปี เหลือไม่กี่คนที่ยังจำความเป็นจริงได้ เปรมรับภาระในการจัดการกับสองคนที่ยังเหลืออยู่คือ ปรีดี พนมยงค์และพระพิมลธรรม เมื่อเปรมเถลิงอำนาจ ปรีดีอยู่ที่ปารีส อายุ 80 ปี และปรารถนาจะกลับบ้านหลังจากอยู่เมืองนอกมานานกว่าสามทศวรรษ ครอบครัวและเพื่อนฝูงของเขาอุทธรณ์กับภูมิพลให้อนุญาตให้เขากลับมา โดยพยายามกระตุ้นต่อมเมตตากรุณาและโหสิของเขาให้ทำงาน แต่วังกลัวว่าปรีดียังคงเป็นภัยคุกคามทางการเมืองอยู่ ยังคงเป็นวีรบุรุษในหมู่นักศึกษาตั้งแต่ทศวรรษ 2513 ซึ่งหลายคนตอนนี้เป็นครูอาจารย์และข้าราชการ

เปรมออกอุบายรับมือปัญหาท้าทายนี้แทนภูมิพล รัฐบาลปล่อยข่าวอย่างไม่เป็นทางการว่าปรีดีสามารถกลับมาได้ และวังไม่ได้ตั้งใจว่าเขาต้องรับผิดชอบในกรณีการตายของอานันท์¹⁵ แต่จนแล้วจนรอดก็ไม่เคยมีการอนุญาตอย่างเป็นทางการ ทำราวกับว่ามันไปติดอยู่ตรงซอกหลืบไหนสักแห่งในระบบราชการและจับมือใครดมไม่ได้ ปรีดีตายที่ปารีสในวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 และสิ่งที่เกิดภายหลังจากนั้นเปลือยให้เห็นความพยายามของวัง ศพของปรีดีถูกนำกลับไทย แต่รัฐบาลปฏิเสธที่จะจัดพิธีศพให้อย่างเป็นทางการ และวังปฏิเสธที่จะเป็นเจ้าภาพจุดไฟให้เขา ซึ่งที่ผ่านมามีบริการให้ตลอดสำหรับผู้นำไทยทุกคนยกเว้นพิบูล

พระพิมลธรรมผู้ทรงพลังและหาญท้าทายวังปรากฏว่าเป็นปัญหาเสียยิ่งกว่า หลังจากถูกสฤษดิ์จับสึกและขังคุกด้วยข้อกล่าวหาเท็จในทศวรรษ 2503 พิมลธรรมได้สถานะบางส่วนกลับคืนมาในทศวรรษ 2513 ปลายปี 2523 เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯตาย และพระลูกวัดก็โหวตให้พิมลธรรมกลับมารับตำแหน่งเดิม แต่มหาเถรสมาคมที่ถูกจูงโดยวังและรัฐบาลตีลูกเฉยเสียอย่างนั้น ไม่ตั้งใครเป็นเจ้าอาวาสวัดที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ ผ่านไปเก้าเดือน การวิพากษ์วิจารณ์จากสาธารณะและการชู่จะเคลื่อนไหวประท้วงของพระก็บังคับให้มหาเถรสมาคมต้องยอม พิมลธรรมถึงได้กลับมาเป็นเจ้าอาวาส

ยัง ยังไม่จบ ชั้นยศสูงสุดของพระคือ สมเด็จ ที่ให้ตามผลงานและอายุ และมีเพียงหกอัตราเท่านั้น ซึ่งทั้งหมดเป็นกรรมการมหาเถรสมาคม สังฆราชก็เลือกจากหกคนนี้ ชั้นยศรองลงมาคือ รองสมเด็จ มีสิบสอง

¹⁵ Wright, *Balancing Act*, 186.

อัครา ภูมิพลเป็นผู้วยยศเหล่านี้ทั้งหมดด้วยการเสนอจากสภาเถรกับกรมการศาสนา และเขาจะเป็นผู้มอบ
ชั้นยศเหล่านี้ด้วยตัวเองในวันเกิดของเขา

พิมลธรรมได้ขึ้นชั้นรองสมเด็จในทศวรรษ 2493 สฤษดิ์ถอยศเขา และเพิ่งได้คืนมาในปี 2518 เขา
จึงมีคุณสมบัติสมบุรณ์ที่จะเลื่อนชั้นเป็นสมเด็จ แต่วังปวิเสธ เมื่อสมเด็จหนึ่งในหกตายไปในเดือนกรกฎาคม
2526 ก็เกิดกระแสเคลื่อนไหวเรียกร้องให้พิมลธรรมเป็นสมเด็จ เขามีคุณสมบัติมากกว่าใครอื่น อันที่จริงเขาได้
เป็นรองสมเด็จก่อนพระอีกสองคนที่ได้เป็นสังฆราชไปเรียบร้อยแล้ว สภาสงฆ์อีสานโหวตสนับสนุนเขาอย่าง
เป็นเอกฉันท์

เปรมกับวังรับมือด้วยการขุดข้อกล่าวหาที่ว่าพระพิมลธรรมเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชาติ
ศาสน์ กษัตริย์ขึ้นมาใหม่ พวกเขาวิตกว่าพิมลธรรมอาจจะทำชิงตำแหน่งสังฆราช ซึ่งมีการเตรียมสมเด็จรุ่น
น้องของพิมลธรรมจ่อคิวไว้อยู่แล้ว คือ ญาณสังวร พระพี่เลี้ยงของภูมิพลนั่นเอง

เข้าอีกรอบเดียวกับกรณีกลับบ้านของปรีดี เรื่องนี้ถูกจัดการในเครือข่ายลับๆ ที่โยงใยระหว่างวัง สภา
เถรกับรัฐบาล และมีกระบวนการสกัดกันโดยทำให้ดูเหมือนเป็นอุบัติเหตุ ที่แรก สภาเถรเพียงแต่เฉยเอาเสีย
ตื้อๆ วันที่ 20 พฤศจิกายน ก่อนวันเกิดภูมิพลไม่กี่วัน แม่ทัพภาคอีสานของมหาเถรสมาคมก็เสนอชื่อพิมล
ธรรมอย่างเป็นทางการ แด่วันต่อมาสังฆราชขอให้กรมการศาสนาบรรจุเรื่องนี้เข้าในวาระการประชุม แต่ไม่
เคยได้ปรากฏ ภายหลังมีคำอธิบายว่า หนังสือของสังฆราชถูกนำไปวางไว้ผิดที่ทำให้หาไม่เจอ ซึ่งเป็นไปไม่ได้
เนื่องจากมันเปรียบได้กับการหาโองการของกษัตริย์ไม่เจอ และเรื่องนี้ก็มีความเกี่ยวข้องกับตัวภูมิพลโดยตรง
ด้วย แล้วก็ไม่มีแต่งตั้งสมเด็จคนใหม่ในวันที่ 5 ธันวาคมปีนั้น

กลางปี 2527 พระชั้นสมเด็จมรณภาพไปอีกรายหนึ่ง ทำให้เหลือว่างสองตำแหน่ง วันเกิดภูมิพลปีนั้น
ก็ผ่านไปโดยไม่มีแต่งตั้งอีกปีหนึ่ง เนื่องจากว่าการแต่งตั้งพระระดับหัวขบวนเป็นอำนาจพิเศษที่สำคัญต่อ
การสร้างห้วงร้านความศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ ตอนนั้นชัดเจนแล้วว่าภูมิพลปวิเสธพิมลธรรม¹⁶ พิมลธรรมอายุ 83
และวังก็เพียงแต่เฝ้ารอให้เขาตาย เหมือนรอปรีดี ปี 2528 ผ่านไปโดยปราศจากการเคลื่อนไหวใดๆ ในสภาเถร
พระ 17 รูปในสภาเถรภาคอีสานขู่ว่าจะคืนชั้นยศและเครื่องประดับที่ได้รับมอบจากกษัตริย์ การเคลื่อนไหวนี้
แทบจะเป็นการประกาศแยกตัวจากสังฆมณฑล ในที่สุด ด้วยทนายหน้าต่อไปไม่ไหวแล้ว เดือนธันวาคมปีนั้น
ภูมิพลจึงเลื่อนชั้นให้พิมลธรรมเป็นสมเด็จ อีกอัคราหนึ่งตกเป็นของพระอนุรักษนิยม อันที่จริง ถึงตอนนั้นแล้ว
พิมลธรรมก็แก่เกินไปแล้วที่จะสร้างปัญหาใดๆ เขาตายในอีกไม่กี่ปีต่อมาและญาณสังวรก็ขึ้นเป็นสังฆราช
โดยสะดวกโยธิน

¹⁶ ดู Jackson, *Buddhism*, 109.

เมื่อจัดการปิดกวาดประจักษ์พยานต่ออดีตอันชั่วร้ายไปเรียบร้อยแล้ว เปรมก็ไม่ยุ่งกับการทุ่มเทโปรโมทตัวภูมิพล และวัฒนธรรมเจ้า เริ่มด้วยการหมอบกราบศิโรราบที่เขาทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง เขาเข้าไปปรึกษาภูมิพลอย่างน้อยสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง ด้วยลีลาที่ท่ากันเมื่อหนึ่งศตวรรษก่อนหน้า นั่นคือ หมอบกราบและจะกล่าวด้วยส้อมเสียงกระซิบกระซาบแผ่วเบาอย่างเจียมเนื้อเจียมตัวก็ต่อเมื่อภูมิพลเอ่ยปากก่อนเท่านั้น นายกษ คนก่อนหน้าเขาแต่งเครื่องแบบทหารหรือไม่ก็ชุดสูทแบบตะวันตก แต่เปรมเจาะเสื้อไหมไทยคอตั้ง(Nehru-collared) เรียกว่า ชุดพระราชทาน ซึ่งย่อนยุคไปถึงรัชกาลที่ห้า แต่คนไทยบางส่วนก็บอกว่าเป็นฝีมือการออกแบบของภูมิพล ด้วยเปรมเป็นเยี่ยงอย่าง บรรดาข้าราชการ นักการเมืองและนักธุรกิจต่างก็แสวงหาโอกาสที่จะได้เข้าไปปรึกษาภูมิพลและภรรยา และพากันแต่งชุดพระราชทานเป็นชุดทำงาน ไฮโซและนักไต่กะไต่ทางสังคมก็ยิ่งแข่งกันบริจาคเงินกับเข้าร่วมงานพิธีต่าง ๆ พวกเขาดีนรนเพื่อจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในสมาคมชาววังที่ดูแลอุ้มชูโดยเปรมและมีศูนย์กลางแห่งหนึ่งอยู่ที่โรงแรมดุสิตธานี ดุสิตธานีกลายเป็นสถานที่ประจำสำหรับจัดงานลีลาศ การกุศล มีห้องอาหารโปรดของสิริกิติ์ เปรมและบรรดาทำนุผู้หญิงกับคุณหญิงทั้งหลาย และมันกลายเป็นสถานที่ที่นักธุรกิจ นักการเมือง นายพลกับบรรดาภรรยามาออกงานและตกลงธุรกิจกัน

เปรมจัดการดูแลครอบครัวนี้ในทุกด้านที่ทำได้ สนองความต้องการที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ของพวกเขา โดยเฉพาะสิริกิติ์ ในการเลื่อนตำแหน่งคนโปรดในกองทัพและราชการ ตลอดจนการประเคนสัญญาของรัฐตามใบสั่ง ขณะเดียวกัน เขาใช้งบประมาณของรัฐสร้างตำหนักหลายแห่งให้กับคนในครอบครัวนี้ เช่น ชาเลต์ขนาดใหญ่บนยอดเขาที่เชิงชายสำหรับสังวาลย์ ที่กลับมาอยู่เมืองไทยเป็นการถาวรในช่วงปลายทศวรรษ 2523 เปรมจัดแจงให้รัฐวิสาหกิจอย่างการบินไทย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกฟผ. จัดงบประมาณเพื่อการโฆษณาเทิดทูนสถาบันกษัตริย์ ทุกวันสำคัญ กระทั่งวันที่เป็นเรื่องของศาสนากลายเป็นมหกรรมยกย่องเจ้าโดยกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัวมหิดลถูกเผยแพร่กระหน่ำตามโทรทัศน์และวิทยุ วันเกิดของภูมิพลและของสิริกิติ์ถูกยกให้เป็นวันพ่อและวันแม่ของชาติ

สถาบันกษัตริย์ถูกทำให้เป็นหัวใจของการฉลองสองร้อยปีของกรุงเทพฯ ในปี 2525 ขณะที่ชุมชนและเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ แทบไม่ได้รับความสำคัญ จุดสุดยอดของงานอยู่ที่การฟื้นฟูพิธีเหรีเดิมที่จะทำเฉพาะในงานกฐินหลวงที่วัดอรุณเท่านั้น แต่คราวนี้ทำเพื่อแสดงบารมีของสถาบันกษัตริย์และโฆษณาการท่องเที่ยว การฉลองสองร้อยปีของกรุงเทพฯ ไม่ขาดสิ่งอัศจรรย์ที่แสดงถึงฤดาภิหารของตระกูลจักรี ทองน้อย ทองใหญ่ลูกมือของภูมิพลเป็นผู้ชี้ว่าในวันครบรอบสองร้อยปีคือวันที่ 5 เมษายนนั้น เมื่อเวลา

11 โมงเช้า เกิดปรากฏการณ์อาทิตย์ทรงกลด ท้องน้อยบอกว่าเป็นไปตามที่เกจรูปหนึ่งได้ทำนายไว้ และปรากฏการณ์นี้ก็ได้เกิดขึ้นในวันเดียวกันนั้นเองเมื่อสองร้อยปีก่อน¹⁷

สื่อต่างชาติก็พากันเกาะขบวนแห่แหงกับเขาไปด้วย *Asiaweek* เขียนว่าตระกูลจักรีได้ผลิตกษัตริย์ที่โดดเด่นมาอย่างต่อเนื่อง เียนยอภุมิพลว่าเป็น “ผู้คอยดูแลนำพาประเทศผ่านวิกฤตรัฐธรรมนูญมาได้ครั้งแล้วครั้งเล่า”¹⁸ โดยยกเหตุการณ์ปี 2516 กับ 2524 (ซึ่งไม่ได้เป็นวิกฤตรัฐธรรมนูญเลยทั้งสองครั้ง) แต่ไม่พูดถึง 6 ตุลา *National Geographic* ตีพิมพ์เรื่องเด่นประจำฉบับที่ไม่กล่าวถึงการรัฐประหารซ้ำซาก แต่บอกว่าภูมิพลและศาสนาพุทธทำให้ประเทศมีเสถียรภาพ¹⁹ ภูมิพลให้สัมภาษณ์กับ *National Geographic* ว่า การพัฒนาประเทศของไทยคือ “การมองสิ่งที่ดีในอดีต ประเพณีสืบทอดกันมาและมีการเปลี่ยนแปลง นั่นคือบทเรียน เรานำขนบประเพณีมาปรับปรุงใหม่เพื่อใช้ในปัจจุบันและอนาคต” ดูพิลึกดีที่ขณะภูมิพลเน้นย้ำอดีต *National Geographic* ฉบับเดียวกันนั้นก็ก็มีเรื่องจากปกเกี่ยวกับซิลิคอนชิพที่ส่งผลปฏิวัติชีวิตของคุณ

ความตายและความเจ็บป่วยเป็นโอกาสอันมีค่าสำหรับการโปรโมทสถาบันกษัตริย์ เนื่องในวโรกาสการล้มป่วยของภูมิพลในปี 2525 นั้น รัฐบาลกับกองทัพจัดการแสดงมหรรรรมจงรักภักดีที่แสดงนำโดยลูกเสือชาวบ้าน กรมการศาสนาจัดพิธีทำบุญและการนั่งสมาธิหมู่ทั่วประเทศเพื่อภูมิพล บางงานนำทีมโดยสังฆราช²⁰ คำอวยพรจากผู้นำประเทศต่าง ๆ ถูกตีฆ้องร้องป่าวเป็นหลักฐานแสดงว่าภูมิพลคือธรรมราชาผู้เป็นที่เคารพในสากล

เมื่อราไฟพรตณักรรยาหม้ายของประชาธิปไตย ตายในเดือนพฤษภาคม 2527 เปรมขยายเวลาไว้อาลัยที่ปกติ 100 วันเป็นสิบเอ็ดเดือน ทำให้ทุกองค์กรและกลุ่มสังคมทั่วประเทศได้มีโอกาสเข้าเยี่ยมชมศพของเธอเสมอหน้ากัน พิธีเผาศพราไฟอันโอ้ออลังการในเดือนเมษายน 2528 ทำให้รัฐบาลต้องจ่ายเงินหลายล้านเหรียญสหรัฐ ท่ามกลางภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจในขณะนั้น และได้รับการโฆษณาเป็นอย่างดีโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เมรุประดับทองอันเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุมีความสูง 29 เมตร ขบวนแห่ยาวสามกิโลเมตรจากบรมราชวังประกอบด้วยราชรถสีแดงและทองนำศพที่บรรจุในโกศประดับอัญมณี พร้อมด้วยทหารมือกลอง นักดนตรีหนึ่งพันนายแต่งกายในชุดจักรีย้อนยุค โทรทัศน์ถ่ายทอดสดครบครวมหิดลนำขบวนแห่ของญาติในตระกูลจักรีนับร้อย ท่ามกลางเสียงยิงปืนใหญ่ตั้งอื้ออึง

¹⁷ “Concensus”, (เข้าใจว่าเป็นของน้อย ของใหญ่), “Entering the Thai Heart,” *Bangkok Post*, August 22, 1983.

¹⁸ *Asiaweek*, April 23, 1982.

¹⁹ *National Geographic*, October 1982.

²⁰ *Bangkok World*, July 31, 1982.

ผลงานที่สำคัญที่สุดของเปรมคือการขยายกิจการโครงการหลวงอย่างใหญ่โต มันคือภาพพจน์ที่ภูมิพลชมชอบนิยามตนเองมากที่สุด และในทศวรรษ 2523 ด้วยความช่วยเหลือของเปรม โครงการเหล่านี้ก็กลายมาเป็นภาพลักษณ์ที่คนไทยส่วนใหญ่มองตัวเขา ในปี 2523 โครงการมีจำนวนสองสามร้อยโครงการ ส่วนใหญ่ใช้เงินบริจาคที่ได้รับผ่านมูลนิธิชัยพัฒนา โครงการเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญในภาพพจน์ของเขาอยู่แล้ว ภาพถ่ายและรายการโทรทัศน์ที่ใหม่ประโคนแสดงภาพภูมิพลเดินลุยป่าฝ่าดงในชนบท มีกล้องแคนอนห้อยคอ มือถือแผนที่กับสมุดจด สอบถามชาวบ้านและเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับปริมาณน้ำตามฤดูกาล ปริมาณฝนและการทำเกษตร ผู้ติดตามของเขามักจะอธิบายด้วยความทึ่งว่าเขาดูแผนที่แล้วก็สามารถเข้าใจสภาพภูมิประเทศกับศักยภาพแหล่งน้ำบริเวณนั้นได้อย่างรวดเร็ว²¹ เป็นเหมือนที่รัชกาลที่ 4 ทำนายการเกิดสุริยุปราคา อัจฉริยจักรีโดยแท้

กระนั้น ภูมิพลก็ยังคงไม่สบอารมณ์ที่รัฐบาลไม่ได้ขยายผลความสำเร็จของเขาไปทั่วประเทศ ในการสัมมนาปี 2524 ว่าด้วยการเกษตรในภาคเหนือ เขาวิจารณ์ข้าราชการและผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ไม่ใส่ใจวิธีการแก้ปัญหาของเกษตรกรที่เรียบง่ายและไม่แพงที่เขาได้ริเริ่มขึ้นมา วิธีการของข้าราชการนั้น “ไร้ประโยชน์” ข้อมูลไม่ชัดเจนและไม่แม่นยำ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพวกเขาไม่เคยฟังชาวบ้านที่ฉลาดมากกว่าที่ใครๆ คิดกัน²²

เขาบรรยายถึงความไม่อินซังชอบและสูญเปล่าของระบบราชการโดยใช้โครงการของตัวเองเป็นบรรทัดฐาน เขาสาธยายว่า สำหรับโครงการน้ำระดับหมู่บ้าน ปกติแล้ววงจะใช้เวลาไม่กี่วันและเงินไม่กี่พันบาทเท่านั้น แต่ถ้าเป็นรัฐบาล ก็จะต้องใช้เวลามากกว่าหนึ่งปีและงบประมาณเพิ่มเป็นสิบเท่า ซึ่งสร้างความอึดหน่าแก่ภูมิพลเป็นอันมาก ทุกวันเขาจะได้รับจดหมายจากชาวบ้านร้องทุกข์เรื่องความยากจน การถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่มีถนน ไม่มีน้ำ การจะช่วยเหลือพวกเขาได้ทั้งหมด ปฏิบัติการของภูมิพลจะต้องมีกำลังคนกับเงินมากกว่านี้มาก มากเกินกว่าที่ระบบการบริจาคเงินเท่าที่เป็นอยู่จะให้

เปรมสนองเขาทั้งสองอย่าง ด้วยงบประมาณและกำลังคนของรัฐบาล โดยเฉพาะกำลังทหารในการสนับสนุนโครงการของเขา ไม่ว่าภูมิพลต้องการทำอะไรจะได้รับความสำคัญเป็นลำดับแรกเหนืองานประจำของแต่ละหน่วยงาน หน่วยงานใหม่ที่เปรมหนึ่งเป็นประธานด้วยตัวเองคือ คณะกรรมการประสานงานโครงการของภูมิพล ทำหน้าที่เร่งรัดการดำเนินงานของโครงการต่างๆ ในปี 2524 คณะกรรมการฯ นี้ตั้งคณะกรรมการพัฒนาโครงการภูมิพลขึ้นมาภายใต้คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้ภูมิพลกลายเป็น

²¹ ดูตัวอย่าง สุเมธ ดันติเวชกุลใน *Nation*, July 25, 1993.

²² ภูมิพล, “Royal Address, February 26, 1981” (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พริ้นติ้ง, 2530).

หัวหน้างานพัฒนาคนใหม่ของระบบราชการ มีทรัพยากรและสรรพกำลังทั้งหมดของรัฐบาลไว้ให้ใช้ โดยเขารับเอาหน้าไปแต่เพียงผู้เดียว

คณะกรรมการโครงการภูมิพลมีผู้ดูแลเป็นนักเศรษฐศาสตร์และสมาชิกสภาความมั่นคงแห่งชาติชื่อ สุมเมธ ตันติเวชกุล ที่ปรึกษาคณบดีของภูมิพล สุมเมธทำงานที่สภาพัฒน์ฯ ตั้งแต่ทศวรรษ 2503 ในส่วนที่เกี่ยวกับการเตรียมการรับมือภัยพิบัติทางธรรมชาติและสงคราม เขาเคยใช้เวลาในเวียดนามศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างความขัดสนในชนบทกับการลุกขึ้นต่อสู้กับรัฐ และกลับมาทำงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สุมเมธเรียกคณะกรรมการพัฒนาโครงการภูมิพลว่าเป็น “งานบูรณาการสำหรับภูมิพลและครอบครัว”²³ ภายหลัง เขาอธิบายวิธีการทำงาน ด้วยการยกตัวอย่างการที่คณะกรรมการฯ ลงมือแทรกแซงเวลาข้าราชการทำตัวเป็นอุปสรรคต่อความพยายามของวังที่จะให้ชาวบ้านสามารถทำกินในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของรัฐได้ ข้าราชการเหล่านั้นไม่สามารถมองทะลุกฎระเบียบอันไร้จิตใจและเกิดดวงตาธรรมขึ้นมาได้ สุมเมธบอก

เมื่อมีคณะกรรมการพัฒนาโครงการภูมิพล งบประมาณใช้จ่ายสำหรับโครงการเหล่านี้เพิ่มเป็นสิบเท่า ส่วนใหญ่หักคอเอาจากงบประมาณปกติของกระทรวงทบวงกรมต่างๆ โครงการส่วนใหญ่ก็เป็นเหมือนที่เคยเป็นมา คือ การวิจัยพันธุ์พืช โครงการแหล่งน้ำทั้งใหญ่และเล็ก การฝึกอบรมแพทย์และอาสาสมัคร การสาธารณสุข เป็นต้น เปรมก้องตั้งศูนย์โครงการภูมิพลหกแห่งทั่วประเทศ แต่ละแห่งมีเนื้อที่หลายพันไร่ ปกติอยู่ในบริเวณตำหนักประจำภาคต่างๆ มีเจ้าหน้าที่ทำการทดลองการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นงานที่แทบไม่แตกต่างจากงานวิจัยที่ทำกันตามกระทรวงและมหาวิทยาลัยต่างๆ เลย

ภูมิพลมีความคิดใหม่ๆ มากมาย เช่น การผลิตก๊าซชีวภาพ น้ำผลไม้ เห็ดบรรจุกระป๋อง การทำปุ๋ยและเชื้อเพลิงจากผักตบชวา สวนสมุนไพร การปลูกหวาย สำหรับโครงการกักเก็บและผันน้ำขนาดเล็ก ภูมิพลทำงานร่วมกับกฟผ. ที่ควบคุมเขื่อนผลิตไฟฟ้าและชลประทานทั่วประเทศ และกับกรมชลประทาน ผู้ว่าฯ กฟผ. กับอธิบดีกรมชลประทานมักปรากฏเคียงข้างภูมิพลอยู่เสมอ

กองทัพกลายเป็นกองงานส่วนตัวของภูมิพล กองทัพสร้างศูนย์การพัฒนามูลค่าหลายสิบล้านบาทบนเนื้อที่ 13,000 ไร่ที่ตำหนักภูพาน และอีกหลายสิบล้านสำหรับตำหนักขนาดย่อมและศูนย์การพัฒนาใกล้เขาค้อ ที่เคยมีการกวาดล้างพคท.อย่างโหดเลือดในปี 2524 เขาค้อกลายเป็นตัวแบบหนึ่งสำหรับความคิดริเริ่มของภูมิพล ผู้รับหน้าที่ฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจในพื้นที่นี้คือ พิจิตร กุลละวณิชย์ ที่ได้บัญชาการการรบที่สมรภูมิ เขาค้อมาด้วยตัวเอง กองทัพทำการพัฒนาแหล่งน้ำ แนะนำพันธุ์พืช และให้เงินอุดหนุนเกษตรกร ในนามโครงการภูมิพล ซึ่งประสบความสำเร็จในการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจอย่างหน่อไม้ฝรั่งและเสาวรสป้อนโรงงาน

²³ Nation, July 25, 1993.

กระป๋องและตลาดในกรุงเทพฯ หลังจากนั้นงบประมาณของกองทัพสำหรับโครงการภูมิพลก็เพิ่มขึ้น พิจิตรถูกย้ายไปพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาเพื่อผลิตข้าวความสำเร็จดังกล่าว

เมื่อข่าวคราวของโครงการภูมิพลขจรขยายไปไกล วังก็ได้รับคำร้องขอความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างล้นหลาม ที่มงานของภูมิพลคอยติดตามแต่ละกรณี แล้ววังก็จะลงมือล้วงลูกโดยตรงในกรณีปัญหาสุขภาพหรือหมู่บ้านต้องการสะพานเชื่อมสู่โลกภายนอก หรือไม่ก็ส่งเรื่องไปยังหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องให้รับไปจัดการ รายละเอียดการร้องทุกข์เหล่านี้ถูกปกปิดเป็นความลับ ด้วยท่าทีลับปกปิดเช่นนี้เองที่เพิ่มพูนบารมีอันลึกลับของปรีชาญาณและปรีชาสามารถของภูมิพลในการทำนุบำรุงสุขมวลมหาประชาชนบุรี ยิ่งงานของภูมิพลได้รับการโฆษณาโดยเปรมและเงินของรัฐบาลมากเท่าไร ประชาชนก็จะยิ่งมองข้ามรัฐบาลหวังพึ่งกษัตริย์มาปิดเป่าความทุกข์ยากของพวกเขามากขึ้นเท่านั้น

โครงการภูมิพลเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ความเสี่ยงก็เพิ่มขึ้นด้วย เนื่องจากบางโครงการอาจผิดพลาดล้มเหลวและทำให้ภูมิพลเสียหาย ดังนั้นจึงต้องมีการจัดระดับชั้นโครงการเพื่อกันวังจากข้อครหาโครงการในระดับชั้นสูงสุดคือโครงการที่ริเริ่มและดำเนินการโดยภูมิพลและภรรยาโดยตรง ต่ำลงมามีอีกสามระดับชั้นที่คนอื่นรวมทั้งรัฐบาลและกลุ่มคนเป็นผู้รับผิดชอบ ทำให้วังรับแต่ชอบไปเพียงผู้เดียว ความล้มเหลวเป็นเรื่องของคนอื่น

มีสองโครงการที่บูรณาการทัศนะองค์รวมของภูมิพลทั้งด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการพัฒนาเข้าไว้ด้วยกัน แนวคิด “วัดพัฒนาตัวอย่าง” ก็คือ ในฐานะศูนย์กลางชุมชนมาแต่ไหนแต่ไร วัดสามารถจัดตั้งมวลชนได้ดีกว่าข้าราชการที่หยาบกระด้าง พระจะทำหน้าที่สั่งสอนศีลธรรม ความร่วมมือร่วมมือ การแบ่งปัน และทำงานหนักเพื่อเอาชนะความยากจน แนะนำแนวทางการใช้ชีวิตที่พอเพียง พึ่งตนเอง ไม่ใช่การผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อป้อนตลาด ภูมิพลเชื่อว่าชาวบ้านจะมีความสุขถ้าพวกเขามีมากเกินพอเพียงสักหน่อยหนึ่งในแต่ละปี

ต้นแบบคือจุดศูนย์กลางถาวรนิมิตรในจังหวัดนครนายก เป็นโครงการภูมิพลในปี 2528 มีเนื้อที่ 350 ไร่ พื้นที่เล็กๆ ส่วนหนึ่งถูกกันไว้สำหรับกิจกรรมทางศาสนา ที่เหลือสร้างเป็นอ่างเก็บน้ำกับสวนที่ปลูกพืชต่างๆ เพื่อการทดลอง เพาะเมล็ด ผลิตอาหาร ป้อนให้กับชุมชน พระเป็นผู้จัดการแจกจ่ายผลผลิตส่วนเกิน

โครงการต้นแบบแห่งที่สองเป็นชุมชนใหม่บนเนื้อที่ 2,500 ไร่ของวัดในชลบุรี เดิมที่เป็นที่ดินที่บริจาคให้ญาณสังวร พระพี่เลี้ยงของภูมิพลในปี 2519 ถูกตั้งชื่อว่าวัดญาณสังวรารามรวมมหาวิหาร มีการขยายเนื้อที่เพิ่มเติมและญาณสังวรก็มอบให้กับภูมิพลเป็นวัดหลวง เมื่อภูมิพลมาเยือนในปี 2525 เขาตัดสินใจปรับมันเป็นสหกรณ์ต้นแบบและศูนย์การพัฒนาที่อิงอยู่บนธรรมชาติ

มันเป็นการสร้างขึ้นจากศูนย์เลยจริงๆ มิใช่ที่คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่กันดารนั้น การจะเปลี่ยนให้มันเป็นชุมชนเกษตรอันผาสุก ต้องใช้เงินหลายสิบล้านบาทในการสร้างแหล่งน้ำและปรับปรุงดินด้วยการนำดิน ปุ๋ย

หมัก ปุ๋ยอื่นๆ มาถมด้วยรถบรรทุกหลายพันเที่ยว ใช้เวลานานหลายอึดใจ พี่ชพันธ์รัฐัญญาหาร ไม้ผล ไม้ต่างๆ จึงแทงรากงอกงามขึ้นมาได้ และป่าเสื่อมโทรมรอบๆ ก็ฟื้นฟูขึ้นมาโดยธรรมชาติ ชุมชนพร้อมด้วยโรงพยาบาล และโรงเรียนก็อุบัติขึ้น ภายใต้การดูแลของพระ โครงการนี้ได้รับงบประมาณส่วนใหญ่จากเงินบริจาค โดยเฉพาะจากนักธุรกิจ ข้าราชการ ทหาร จากฝีมือการเรียไรของเปรมล้วนๆ มีการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ จำนวนมาก กลายเป็นอนุสาวรีย์ประจำตระกูลจักรีกับภูมิพลไป ปัจจุบันมีอาคารและอนุสาวรีย์ต่างๆ ที่อุทิศให้กับประชาธิปไตย ภูมิพล สิริกิติ์ มหิตลและสังวาลย์

เปรมไม่ได้แค่โปรโมทวังเท่านั้น เขาทำหน้าที่เป็นผู้คุ้มกันอีกด้วย เขาควบคุมการวิพากษ์วิจารณ์ด้วยการเลือกใช้กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ตามรัฐธรรมนูญ มีแต่กษัตริย์ ราชนิ รัชทายาทและผู้สำเร็จราชการ เท่านั้นที่ไม่อาจล่วงละเมิดได้ แต่ในสมัยธานินทร์จนถึงเปรม กฎหมายนี้ถูกใช้ปกป้องทั้งสถาบัน จักรีทั้งตระกูล กษัตริย์ไทยทั้งหมด การดูหมิ่นกษัตริย์คนก่อนๆ อย่างเช่น รัชกาลที่สองก็จะเป็นการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ²⁴

สำหรับสื่อมวลชน เปรมแสดงความชัดเจนว่าเรื่องของเจ้า(ต่อให้เป็นเรื่องที่พวกเจ้าโพทนะหากันเอง ขึ้นมาก่อนก็ตาม)ไม่ใช่เรื่องของไพร่ หนังสือพิมพ์ฉบับใดที่ตีพิมพ์อะไรก็ตามที่อาจจะมีนัยเชิงลบต่อวัง(ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่ก็ตาม)จะได้รับการเตือนทางโทรศัพท์จากตำรวจหรือหน่วยงานความมั่นคง ยกตัวอย่าง ในปลายปี 2524 สิริกิติ์ให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนอเมริกันในสหรัฐฯ โดยมีการวิพากษ์วิจารณ์วชิราลงกรณตรงๆ วังไม่ร้องแรกแหกกระเชาะอะไรกับการรายงานบทสัมภาษณ์ในสื่ออเมริกัน แต่พอหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นนำมารายงานเท่านั้นแหละ ก็ถูกตำหนิอย่างรุนแรง กระทั่งถูกขู่ว่าจะโดนปิดเสียด้วยซ้ำ สำหรับคนที่ถูกจับได้ว่าตีพิมพ์เอกสารใต้ดินวิพากษ์วิจารณ์วัง บทลงโทษมีความรุนแรงกว่า หลายคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเอกสารโจมตีสิริกิติ์หลายชุดในปี 2524 ถูกตามล่าตัวและถูกขังคุก ชุดละแปดปี

เปรมไม่ได้หยุดยั้งแต่เพียงในประเทศเท่านั้น ไม่นานหลังจากนั้นเก้าอีนายกฯ รัฐบาลประกาศห้าม *Newsweek* ฉบับหนึ่งที่หน้าปกลงรูปเปรมอยู่สูงกว่าภูมิพล ในเดือนมกราคม 2525 *Asian Wall Street Journal* ก็ถูกสั่งห้ามโดยสิ้นเชิงโทษฐานลงบทความ “Can Thailand’s Monarchy Survive This Century?”²⁵ ผู้เขียนเป็นอดีตเจ้าหน้าที่สหประชาชาติประจำประเทศไทย บอกว่าวังไม่ได้เป็นที่นิยมมากอย่างที่ดูเหมือนว่าจะเป็น และการแทรกแซงทางการเมืองของวังก็สุ่มเสี่ยงเป็นอันตรายต่อตนเอง

²⁴ ดู Streckfuss, “Kings in the Age of Nations.”

²⁵ *Asian Wall Street Journal*, December 23, 1981.

แม้จะมีการโปรโมทท่มทุ่นของเปรมแล้วก็ตาม ภูมิพลกับภรรยาก็ไม่ยอมปล่อยให้งานพิธีประจำของพวกเขา ในทศวรรษ 2523 ภูมิพลออกเดินสายต่างจังหวัดปีละสี่ถึงหกเดือน พร้อมด้วยสิริกิติ์หรือไมกีสรินธรที่ตอนนี้ทำหน้าที่เป็นเลขาฯ ส่วนตัว สิริกิติ์ทำโครงการของเธอเองเป็นการส่งเสริมหญิงชาวบ้านฝึกผลิตงานหัตถกรรมเป็นรายได้เสริม

ภูมิพลกับครอบครัวปฏิบัติงานพิธีกรรมต่างๆ อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ถึงตอนนี้มีมหาวิทยาลัยอยู่ราว 20 แห่งทั่วประเทศ การนั่งแจกใบปริญญาทำเอาแขนและไหล่ของภูมิพลแทบจะพีกลพิการไปแล้ว เขายินกรานที่จะทำงานนี้คนเดียวจนกระทั่งหมดเพื่อนเก่าแก่ ทั่วประเทศ ระวังอย่าปากต่อสาธารณะว่าการทำอย่างนั้นเป็นอันตราย ภูมิพลแบ่งงานส่วนหนึ่งให้กับลูกๆ แต่ก็ยังผูกขาดธรรมศาสตร์ จุฬาฯ และจปร. การที่เขาไล่เลในเรื่องนี้ก็ถูกอธิบายเป็นความสูงส่งยิ่งใหญ่อีกประการหนึ่ง

สัญลักษณ์นิยมตามชนบทไม่ได้ถูกละทิ้ง ในเดือนมกราคม 2527 ภูมิพลกลับสู่บัลลังก์ศาล เพื่อเปิดศาลแห่งใหม่ที่เชียงใหม่ เขานั่งในการพิจารณาคดีเพื่อเตือนผู้คนให้จำว่าเขาคือผู้บันดาลความยุติธรรม ในปี 2526 มีการค้นพบซากเผือกตัวที่ 13 (เจ้าเรียกเชือกที่ 13) ในยุคของภูมิพล ซึ่งมากที่สุดในประวัติศาสตร์ มีพิธีเฉลิมฉลองกันอย่างใหญ่โต

ภาพของการท่มท่อย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยนี้ได้รับการตอกย้ำจากปากคำของบริวารของภูมิพล ในปี 2525 วสิษฐ เดชกุญชรบอกกับผู้ฟังว่าทุกคืนภูมิพลกับภรรยาจะหอบกองเอกสารเข้าไปในห้อง และมักจะต้อง “ใช้เวลาอ่านทั้งคืนเพื่อทำการตัดสินใจ”²⁶ ซึ่งเป็นเหตุผลว่าทำไมทั้งสองจึงโผล่ออกจากห้องนอนเมื่อปาเข้าไปเที่ยงแล้วในแต่ละวัน แต่แล้ว(วสิษฐไขความ)ก็จะทำงานตามตารางงานพบปะและงานพิธีต่างๆ ที่แน่นเอียด แต่พวกเขาก็ยังอุตสาหะเจียดเวลาสำหรับการออกกำลังกาย สิริกิติ์บริหารเซพ ส่วนสามีวัย 55 ริงจ็อกกิงสองกิโลเมตรภายในเวลาไม่ถึง 12 นาทีสัปดาห์ละห้าวัน สองวันที่ไม่ได้วิ่งคือวันศุกร์กับวันอาทิตย์ อันเป็นวันของแจ๊ส วสิษฐอธิบายว่า “ดนตรีเป็นสันตนาการอย่างเดียวของภูมิพล เขาจะบรรเลงอย่างโหยหากระหายอยาก ผมทิ้ง ตอนหลังซ็อค ต้องเฝ้าดูภูมิพลแถมไม่มีหยุดตั้งแต่สามทุ่มจนชอดแจ๊จ เขาไม่ลุกจากเก้าอี้เลย ตอนหลัง... ผมเริ่มเข้าใจ ดนตรีก็น่าเหมือนกับสิ่งอื่นๆ ที่เขาทำ เขาทำด้วยความมุ่งมั่นจดจ่ออย่างที่สุด ความมุ่งมั่นจดจ่อนี้เองอันเป็นผลจากการมีวินัยเข้มงวดต่อตนเองมายาวนาน ที่เป็นภูมิคุ้มกันตัวเขาจากอารมณ์ความรู้สึกที่จะก่อความสงบสุขุมในการตัดสินใจที่ถูกต้องของเขา”

ที่น่าสนใจเกี่ยวกับการโปรโมททั้งหลายทั้งปวงตั้งว่ามานี้คือ มันถอยหลังไปสู่การตีความสถาบันกษัตริย์ฉบับที่เก่าแก่ที่สุด โดยแทบไม่นำพากับข้อสรุปของคณะทำงานสภาความมั่นคงแห่งชาติเลยที่ได้พยายามค้นหาว่าประชาธิปไตยฉบับเจ้ามีอะไรผิดพลาดไปถึงได้นำไปสู่การสังหารหมู่ 6 ตุลา 19 Michael

²⁶ Nation, April 28, 1982.

Connors บอกว่า นักวิชาการกับผู้เชี่ยวชาญด้านความมั่นคงชั้นนำกลุ่มหนึ่งรวมตัวในปลายทศวรรษ 2513 เพื่อวิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงทำให้เกิดการแตกแยกในชาติรุนแรงได้ถึงขนาดนี้ กลุ่มนี้สรุปว่า คาทา “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” กับ “ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” นั้นล้มเหลวในการหลอมรวมคนในชาติ เพราะไม่เชื่อมโยงกับชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะคนชนบท ซึ่งไม่มีที่ทางในวัฒนธรรมแห่งชาติอย่างเป็นทางการ จึงล่อแหลมต่อการตกเป็นเหยื่อการโฆษณาชวนเชื่อของพคท.²⁷ บทสรุปส่วนหนึ่งของนักวิชาการกลุ่มนี้คือรัฐบาลจำเป็นต้องขยายสำนึกการมีส่วนร่วมในรัฐด้วยการขยายพื้นที่วาทกรรมการเมืองและสังคมของประชาชน ชาวบ้านจะต้องถูกทำให้รู้สึกว่าคุณเป็นส่วนสำคัญในวัฒนธรรมของชาติ

แต่ภายใต้เงื้อมมือของเปรมกับผู้นิยมเจ้ารุ่นเด็กลงมา การโปรโมทวังย้อนกลับไปหาจารีต บางอาณาบริเวณอย่างเรื่องนโยบายเศรษฐกิจกับการบริหารประเทศเปิดให้มีการพูดคุยถกเถียงกันได้มากขึ้น แต่ก็ยังคงจำกัดอยู่ในแวดวงชนชั้นนำที่มีการศึกษาและอยู่ในกรอบจำกัดของคาทาชาติ-ศาสนา-กษัตริย์ เนื่องจากภูมิพลเป็นผู้ปลุกเสกเปรมขึ้นมา การวิจารณ์เปรมจึงอยู่พ้นวิสัย

ข้อสรุปของคณะทำงานความมั่นคงในเรื่องวัฒนธรรมและอุดมการณ์แห่งชาติจะมีการแจกจ่ายเผยแพร่โดยคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติที่ได้รับงบประมาณมาก ทว่า แม้ว่าจะมีแนวทางที่ก้าวหน้า สิ่งที่คุณจะกระทำฯ โปรโมทกลับเป็นอุดมการณ์เก่า วัฒนธรรมแห่งชาติยังคงเป็นสิ่งที่มาจากเบื้องบนและถ่ายทอดสู่ประชาชน ยังคงมุ่งเน้นการธำรงรักษาชาติตามนิยามชาติ-ศาสนา-กษัตริย์ คณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติตีพิมพ์หนังสืออย่าง *กษัตริย์จักรีกับคนไทย* ในปี 2527 ซึ่งหมกมุ่นกับตัวภูมิพลในฐานะ “กษัตริย์ชาวนา” และ “กษัตริย์นักพัฒนา” เชื่อมโยงเข้ากับทั้งพ่อขุนรามคำแหงกับการเป็นผู้นำนักเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ และยังสามารถจัดการประชุมวิชาการต่างๆ เช่น ความสำคัญของไตรภูมิพระร่วงในยุคสมัยใหม่ อันเป็นพุทธจักรวาลวิทยาแบบสุโขทัย นักประวัติศาสตร์คนหนึ่งเขียนไว้ว่า บรรดาผู้เข้าร่วมงานหัวอนุรักษ์นิยมเป็นพิมพ์เดียวกัน “เน้นย้ำถึงความคงทนเหนือกาลเวลาของคำสอนทางจริยธรรมของคัมภีร์เล่มนี้ที่ยังสอดคล้องกับชีวิต การเมืองการปกครองร่วมสมัย และความมั่นคงแห่งชาติ”²⁸

ทั้งหมดนี้ ประชาชนยังคงเป็นผู้รับ และบ่อยครั้งเป็นผู้ร่วม ในวัฒนธรรมที่สถาปนาอย่างเป็นทางการ พวกเขาสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับรัฐด้วยการมีวินัยและทำงานสร้างสังคม อันเป็นคุณธรรมสมัยใหม่ของภูมิพล ส่วนประชาธิปไตยก็ยังคงถูกนิยามและตีกรอบด้วยความมั่นคง ที่ตีความโดยคนจากหน่วยงานความมั่นคงที่ยังยึดกรานตลอดทศวรรษ 2523 ว่า คอมมิวนิสต์เวียดนามหรือไม่กี่จีนจะบุกยึดประเทศไทย พวกเขายังคงไม่ให้ค่ากับสถาบันตามระบอบประชาธิปไตยอย่างรัฐธรรมนูญ รัฐสภาและหลักกฎหมายโดยถือว่าเป็นของนำเข้าจาก

²⁷ ดูรายละเอียดของประเด็นนี้ใน Connors, *Democracy and National Identity*, โดยเฉพาะหน้า 129-90.

²⁸ ผาสุกและเบเคอร์, *Thailand*, 316.

ตะวันตก คณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติจึงหันไปเน้นความสำคัญของศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงแทน ประเมินว่าเป็นเหมือนสนธิสัญญาประชาธิปไตยเสรีแบบเดียวกับรัฐธรรมนูญระหว่างผู้นำคือกษัตริย์กับประชาชน “ประชาชนไม่ใช่รัฐบาล การรับความคิดเห็นของประชาชนในฐานะเครื่องมือหนึ่งในการกำหนดนโยบายนั้นก็เท่ากับทำให้ประชาชนเป็นรัฐบาล ซึ่งมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่วิกฤตทางการเมือง” เอกสารตีพิมพ์ชิ้นหนึ่งของคณะกรรมการฯ ชุดนี้ระบุไว้²⁹

ผู้ช่วยด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศกับเลขาธิการองคมนตรีของภูมิพลคือ ทองน้อย ทองใหญ่ก็ โผล่มาในช่วงต้นทศวรรษ 2523 ในบทบาทนักทฤษฎีสสมัยใหม่ของวัง ทองน้อยสร้างคำอธิบายยืดยาวสำหรับรองรับอำนาจกษัตริย์โดยอิงอยู่บนวิทยาศาสตร์ปนกับอารมณ์ความรู้สึก ด้วยการเขียนบทความบรรยาย เจื้อยแจ้วเป็นชุดลงในบางกอกโพสต์ในปี 2526 ใช้นามปากกาว่า “Concensus”³⁰ (สะกดด้วย C และ consensus แปลว่า มติเอกฉันท์)

เขาบอกว่า consensus (มติเอกฉันท์) นี้ผู้คงแก่เรียนถือว่าเป็น “ฐานทางจิตวิทยาของชาติในเอเชีย” ซึ่งเป็นความจริงโดยเฉพาะในเมืองไทยซึ่งเป็น “ประเทศเดียวที่ยังเหลือในโลกที่ใช้ชีวิตตามศาสนาพุทธ” ความเป็นเอกฉันท์จึงเป็นคุณค่าทางจิตวิญญาณ ในทางประวัติศาสตร์แล้ว ทองน้อยบอกว่า กษัตริย์ไทยปกครองด้วยความเอกฉันท์ ประชาชนเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวอยู่เบื้องหลังผู้ปกครอง ที่ปกป้องคุ้มครองพวกเขาจากภัยคุกคามอย่างจักรวรรดินิยมตะวันตกและดูแลทุกข์สุขให้พวกเขา ในประเทศไทยสมัยใหม่ นักการเมืองโดยธรรมชาติมีความเห็นแก่เงินและบ้าอำนาจเกินกว่าที่จะปกป้องประโยชน์ส่วนรวม สื่อมวลชนก็ฟังเขาไม่ได้ เป็นแค่ “ความบันเทิงอีกแขนงหนึ่ง” มีแต่กษัตริย์เท่านั้นที่มีภูมิรู้ทางประวัติศาสตร์และประสบการณ์ สัพพัญญูและความเสียสละที่จะครองความเอกฉันท์ของทั้งชาติได้

คนไทยเข้าใจเรื่องนี้ดี ทองน้อยบอก เมื่อภูมิพลล้มป่วย ทุกคนพากันตระหนกตกใจกันให้ว่อน แต่เวลารัฐบาลล้ม ไม่มีใครใส่ใจ เพราะรัฐบาลก็เป็นแค่สิ่งบันเทิง ทักษะนี้สะท้อนวิถีคิดของภูมิพลอย่างชัดเจน ในการสัมภาษณ์ปี 2525 ภูมิพลเผยไต้ออกมาว่าเขาอาจจะมีเพื่อนมากกว่าที่จะเป็นผู้เลือกนายกรัฐมนตรีน

²⁹ Connors, *Democracy and National Identity*, 145.

³⁰ บทความเหล่านี้ภายหลังถูกรวมตีพิมพ์เป็นเล่ม, *Entering the Thai Heart* (Bangkok: Bangkok Post, 1983). การเป็นผู้เขียนของทองน้อยได้รับการยืนยันเมื่อเขาปรับปรุงบทความเหล่านี้เป็นงานเขียนอย่างเป็นทางการและตีพิมพ์ในชื่อ “The Role of the Monarch in Modern Thailand,” ใน *Development, Modernization, and Tradition in Southeast Asia: Lessons from Thailand*, ed. Pinit Ratanakul and U Kyaw Than (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2533)

“รัฐธรรมนูญเขียนว่ากษัตริย์แต่งตั้งนายกฯ นี่เป็นระบบที่ประสิทธิภาพของกษัตริย์อาจเป็นประโยชน์...
ประธานสภาจะมาขอคำปรึกษา แต่กษัตริย์อาจมีอำนาจมากกว่าเพราะประชาชนมีความศรัทธาในตัวกษัตริย์”³¹

จากแนวคิดเรื่อง “มติเอกฉันท์” นี้ ทองน้อยก็ก้าวกระโดดทางอภิปรายเลย เขาประกาศว่า
รัฐธรรมนูญไม่มีความจำเป็น เพราะ “มติเอกฉันท์” ที่รวมอยู่ในตัวกษัตริย์นั้นเท่ากับประชาธิปไตย เขาบอกว่า
อังกฤษที่เป็นประชาธิปไตยต้นแบบก็ไม่เคยมีรัฐธรรมนูญ ยิ่งกว่านั้น ตั้งแต่ 2475 รัฐธรรมนูญไทยเป็น
เครื่องมีรับใช้ชนชั้นนำที่แสวงหาอำนาจ รวมทั้งกองทัพด้วย ทองน้อยอ้างอิงถึงอดีตนายกฯ ไทยสองคนที่
แตกต่างกันอย่างมากที่อยู่ในคณะองคมนตรี คือ สัญญา ธรรมศักดิ์กับธานินทร์ กรัยวิเชียร เขานิยาม
ประชาธิปไตยว่าเป็น “วิธีการปกครองที่สิทธิของพลเมืองจะต้องได้รับการคุ้มครองมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้”
มีแต่กษัตริย์เท่านั้นที่จะทำอย่างนั้นได้ กระนั้น ทองน้อยก็ยอมรับเรื่องรัฐธรรมนูญ ยอมรับว่าคนไทยเคยชินกับ
การมีรัฐธรรมนูญเสียแล้ว แต่หากจะมีรัฐธรรมนูญ ก็จะมีบทบัญญัติที่จำเป็นเพียงสามมาตราเท่านั้น:

- 1: ประเทศไทยเป็นชาติที่มีเอกราช เป็นหนึ่งเดียวและไม่อาจแบ่งแยกได้
- 2: ประเทศไทยเป็นประเทศที่ปกครองในระบอบกษัตริย์ โดยกษัตริย์มาจากตระกูลจักรี
- 3: ประเทศไทยควรเป็นประชาธิปไตยให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ทองน้อยดูจะสวนทางกับภูมิพลพอเป็นเรื่องทหารในเมือง เขาโจมตีทหารว่าเป็นพวกกระหาย
อำนาจโดยสันดานที่จ้องผูกขาดการปกครองจนซ้ำเติมปัญหาความยากจน ความด้อยพัฒนาและการคอร์รัปชัน
ที่ระบอบไปทั่ว แต่ปู่บ๊อบเขาก็กลับหลังหัน บอกว่า “มติเอกฉันท์” และวัฒนธรรมเป็นรากฐานของอำนาจทหาร
คนไทยให้ค่าทหารเสมือนเป็น “อีกตัวตนหนึ่ง” ของพวกเขา พวกเขาต้องการให้ทหารคุ้มครองเสถียรภาพ
สำหรับการรัฐประหารบ่อยครั้งนั้น ทองน้อยอ้างหลักของภูมิพลว่าประชาชนจะต้องดูทหารที่เจตนาธรรมณ์ ซึ่งเขา
เรียกว่าเป็นประชาธิปไตย ตั้งแต่ 2516 ประชาชนและทหารได้ก้าวเดิน “มาพร้อมกันและในทิศทางเดียวกัน”

อย่างไรก็ดี ความพยายามทั้งหลายทั้งปวงในการโปรโมทและสร้างบารมีของวังในช่วงสมัยเปรมนั้นก็ไม่
สามารถอดปากนักวิจารณ์จำนวนมากได้ที่หาญกล้าตั้งคำถามกับทิศทางบางอย่างที่ผู้มีอำนาจกำลังพามุ่งหน้า
ไป คนเหล่านี้มีทั้งนักการเมืองที่ความทะยานอยากของตนมาสะดุดต่อวัง-เปรมเข้า นักวิชาการหัวก้าวหน้า และ
อดีตนักศึกษาที่ทำงานเคลื่อนไหว หลายคนทำงานหนังสือพิมพ์ในช่วงทศวรรษ 2523 ซึ่งเป็นสื่อที่รัฐบาลกับ

³¹ *Leaders*, April-June 1982.

กองทัพควบคุมไม่ได้เท่าโทรทัศน์และวิทยุ นิตยสารการเมืองจำนวนหนึ่งเกิดขึ้นมาและวิเคราะห์การเมือง
รัฐบาลเปรม พาดพิงความสัมพันธ์เปรม-ภูมิพลอย่างอ้อมอ้อม

บางส่วนของนิตยสารเหล่านี้และปัญญาชนไทยพูดเกี่ยวกับวังและประชาธิปไตยสะท้อนในคอลัมน์หนึ่งที่ทำให้ Asian Wall Street Journal ถึงกับถูกแบนในปลายปี 2524³² Michael Schmicker ผู้เขียนเริ่มด้วยการตั้งคำถามแบบวอนหาเรื่องราวสถาบันกษัตริย์จะอยู่รอดไปได้ถึง 20 ปีหรือไม่ท่ามกลางความท้าทายต่างๆ จากหลายทิศ นอกจากพคท.แล้ว เขาเขียนว่า “ภัยคุกคามอันที่สองที่หนักหนากว่ามาจากนักศึกษาแอ็คทิวิสต์กับพี่เลี้ยงเสรีนิยมของพวกเขาก็อยู่ภายในระบบมหาวิทยาลัย พวกเขาถูกบีบให้ต้องเลือกระหว่างความรู้ดีชอบชั่วดีของตนกับกษัตริย์ด้วยฝีมือของพวกกษัตริย์นิยมที่ไม่สามารถแยกแยะเสียงเรียกร้องเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมที่แท้จริงออกจากการโจมตีสถาบันกษัตริย์ได้... ครอบครัวยุคใหม่เห็นได้ชัดว่ามีความมุ่งมั่น (บางคนบอกหมกมุ่น) กับการปกป้องรักษาสถานะเดิม (status quo)”

Schmicker ยังชี้ถึงภัยคุกคามที่สามอีกด้วยคือ การแบ่งก๊กแบ่งพวกในกองทัพ ดังที่เผยให้เห็นในกบฏเมษาฮาวายที่จบแบบเจ็บตัวกันไปตามๆ กัน “รัฐประหารวัดไป พร้อมไปกับความน่าเชื่อถือของสถาบันกษัตริย์ในฐานะตัวกลางที่ไม่เอนเอียงเข้าข้างทหารฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ครอบครัวยุคใหม่เห็นเสียงแสดงตนถือหางทหารก็หนึ่ง และจะต้องยอมรับความเสี่ยงจากการเลือกข้างนั้น” สิ่งท้าทายสุดท้ายคือวชิราลงกรณ์ “นับแต่บรรลุนิติภาวะมาเมื่อเก้าปีก่อน วชิราลงกรณ์วัย 29 ได้พยายามดิ้นรนเพื่อให้เข้าตาประชาชนสำหรับการขึ้นครองตำแหน่งสืบต่อไป เขาจะถูกขาดแคลนสติปัญญา บารมีและ “สามัญสำนึก(common touch)” อันจำเป็นสำหรับการธำรงความภักดีของคนไทยที่มีต่อตระกูลจักรี และว่ากันว่ากองทัพก็ไม่ไยดีเขานัก ภาพพจน์แบบดอนฮวนก็ทำให้เขามีกิตติศัพท์ที่ไม่ดีและทำให้ผู้คนเอาสถาบันกษัตริย์มาล้อเลียนเป็นเรื่องสนุก”

ตามคาด รัฐบาลเดือดดาลกับบทความชิ้นนี้และตีตราว่าเป็นทัศนคติบิดเบือนของชาวต่างชาติ แต่ในปี 2525 สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ปัญญาชนนิยม(ถล่ม)เจ้าที่เป็นขวัญใจนักศึกษาและปัญญาชนต่างชาติ เขียนในหนังสือ *ลอกคราบสังคมไทย* ของเขาว่าสถาบันภูมิพลกำลังมุ่งหน้าไปผิดทิศผิดทางและภูมิพลสำคัญผิดเกี่ยวกับประเทศไทย รัฐบาลเปรมไม่ใส่ใจคำวิจารณ์จนกระทั่งปี 2527 จึงจับสุลักษณ์ข้อหาหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ องค์การนิรโทษกรรมสากล (Amnesty International) กับองค์กรสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศอื่นๆ ตลอดจนนักวิชาการทั้งไทยและต่างชาติจำนวนมาก ต่างพากันประณามอย่างรุนแรง เมื่อภูมิพลถูกลากเข้ามาในสมรภูมิการประชาสัมพันธ์ที่สู้ยาก วังก็ยื่นมือเข้ามาแทรกแซงอย่างเงิบๆ ให้สุลักษณ์หลุดไป³³

³² *Asial Wall Street Journal*, December 23, 1981.

³³ ถึงอย่างนั้นก็ตาม พวกชาววังก็บอกชัดเจนว่าไม่ได้รู้สึกเสียใจอะไรเลยกับการจัดการกับสุลักษณ์ หลายสัปดาห์ต่อมา ข้าในวังรายหนึ่งไปทัวร์ออสเตรเลียและในการประชุมปิดกับนักวิชาการก็ยืนยันอย่างกระหึ่มกระหือว่าสุลักษณ์กับพรรคพวกนั้นต้องถูกจับเพราะ

ความท้าทายอีกประการหนึ่งคือการวิพากษ์วิจารณ์การชอบแทรกแซงการเมืองของภูมิพลที่ปรากฏเป็นบทความภาษาอังกฤษ 69 หน้าที่ไม่ลงชื่อผู้เขียนว่าด้วยการเมืองของตระกูลจักรี แจกจ่ายเผยแพร่ในหมู่นักวิชาการในปี 2526³⁴ เป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นผลงานของมรว.สุขุมพันธุ์ บริพัตร หลานปู่ของบริพัตร และเป็นผู้มีสิทธิหนึ่งบัลลังก์ในทางทฤษฎี

หลังจากบรรยายปัญหาทางการเมืองของกษัตริย์แปดคนแรกอย่างไม่มีพิษมีภัยแล้ว ในหน้าท้ายๆ สุขุมพันธุ์ที่เป็นอาจารย์สอนรัฐศาสตร์ที่จุฬาฯ ก็พูดตรงๆ ถึงอันตรายของการที่ภูมิพลเลือกข้างทางการเมืองอย่างเปิดเผย เขาทำวาทกรรมถึงการเบียดขับระหว่างวังกับราชการ, อนุรักษ์นิยมที่แข็งตัว, และการฝืนต้านการปฏิรูปเชิงสถาบันได้นำไปสู่การล่มสลายของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในปี 2475 เขาเตือนว่า “สถาบันกษัตริย์ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นความหวังสำหรับหลายคนในยุคเผด็จการทหารเบ็ดเสร็จ กำลังสุ่มเสี่ยงต่อการถูกมองว่าแบ่งฝักแบ่งฝ่าย ถอยหลังเข้าคลองและเป็นปฏิริยา... ข้อขัดแย้งในตัวเองก็คือว่า การแสวงหาอำนาจในการปกป้องไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างปั่นป่วนวุ่นวาย ในท้ายที่สุดแล้ว วังอาจจะเป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเสียเอง... สถาบันกษัตริย์กำลังพยายามแสดงบทบาทเป็นทั้งสัญลักษณ์ของความสามัคคีของคนในชาติและผู้กระหายอำนาจ โดยไม่ตระหนักว่าบทบาทสองอย่างนี้อาจจะขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิงและเป็นอันตราย... สัมฤทธิผลนิยมและความยึดหยุ่นพลิกแพลงที่เคยเป็นเครื่องหมายการค้าของตระกูลจักรีได้สูญหายไปแล้ว”

เนื่องจากบทความไม่ลงชื่อและแจกจ่ายเฉพาะแวดวงปัญญาชน นักหนังสือพิมพ์และนักการทูต ไม่มีการรายงานต่อสาธารณะ วังจึงยังสามารถทำที่ประหนึ่งว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่คำเตือนของสุขุมพันธุ์ก็ปรากฏเป็นจริงในปีถัดมานั่นเอง

เป็นอันตรายอย่างยิ่งตลอดสังคม “เราจำเป็นต้องสั่งสอนบทเรียนแก่เขา” Kevin Hewison นักรัฐศาสตร์รัลิกถึงคำพูดของข้าในวังผู้นั้น Kevin เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงหนึ่งในการรณรงค์ช่วยสุลักษณ์

³⁴ *The Chakri Dynasty and Thai Politics, 1782-1982.*